

U JAJCU IZDANE ISPRAVE BOSANSKIH VLADARA

Milko BRKOVIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK 949.75:930.22
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 25. XII. 1997.

Do danas sačuvani primjerci bosanskih srednjovjekovnih isprava pokazuju da su bosanski vladari u Jajcu izdavali isprave ravnih pola stoljeća (1411.-1462.). Isprave su tih vladara većinom pisane pismom bosanicom (hrvatska cirilica) na hrvatskom jeziku i nekolicina na latinskom jeziku, ali je u našem slučaju osam jajačkih pisano latinskim jezikom a sedam hrvatskim (bosanicom). Što cirilskih što latinskih, do naših je dana tradirano petnaest isprava napisanih i izdanih u Jajcu. Pod tim se brojem podrazumijevaju samo isprave u užem smislu riječi, to jest povelje i pisma, dok je njihov broj daleko veći kad bi se ih uzelo u širem smislu riječi (priznanice, otpisi, odluke, oporuke i slično). U ovom je radu dakle riječ samo o ispravama u užem smislu riječi. Kronološkim redosljedom to su sljedeće isprave: Pismo hercega Hrvoja splitskoj općini god. 1411. (27. travnja); njegova povelja ženi mu Jeleni za kuće u Dubrovniku, grad Kotor i župu Vrbanju 1412. (2. travnja); njegovo pismo kraljici Barbari 1413.; dvije povelje kralja Tomaša Mlečanima, 1444. (15. travnja) i 1450. (24. listopada), jedna Dubrovčanima 1456. (7. siječnja) i tri pisma također 1456., od kojih jedno Ivanu Kapistranu (3. ožujka) i dva Mlečanima (3. lipnja); pet povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovčanima 1461., od kojih jedna 23. studenoga i četiri 25. studenoga, i jedno pismo papi Piju II. 1461. Vidljivo je da ih je većina međudržavnog karaktera.

Tekstove isprava s razgraničenim diplomatskim formulama ili sastavnim dijelovima donosimo odmah i prije samog govora o njima, iako je to metodološki uobičajeno na kraju rada, opravdavajući se time što je ovo prvenstveno rad iz diplomatike.

Tekstovi jajačkih isprava s razgraničenim diplomatskim formulama

1411., travanj 27., Jajce.

I. Pismo hercega Hrvoja splitskom knezu, sucima i vijeću u kojemu traži da oni opozovu i oduzmu kuću i posjede koje su dali kralju Ostoji.¹

1) Nobilibus viris, Comiti Judicibus et Consilio Ciuitatis meae Spalati, fidelibus nostris, dilectus 2) Hervoye Dux Spalati etc. 3) Fideles nostri nobis sincere dilecti. 4) Ad nostrae Excellentie notitiam deductum est, vos per vnamine deliberationem retroactis temporibus in vestro generali consilio factam dedisse, et donasse Ostoye, olim regni Bosnae, domus et possessiones omnes, que fuerunt olim Domini Petri Casianich, positas et iacentes in Ciuitate et districtu Spalatensi infra suos confines; 5) nunc autem, cum idem Ostoya, olim Rex, a iam diu se adhaeserit Turchis et rebellibus Bosnensibus, contra et aduersus regnum et Regiam Maiestatem Hungariae, videlicet Serenissimum Principem et Dominum Dominum Sigismundum, Regem Hungariae etc. effectus est infidelis et aduersarius dictae regiae Maiestatis, suisque omnibus bonis positis et repertis in quibuscunque terris et locis, eidem Domino nostro Regi ipso facto et iure illico, est priuatus, 6) ea propter vestram per praesentes requirimus fidelitatem, et attente hortamur, quatenus dictam donationem eidem regi Ostoya factam per vos de dictis domibus et possessionibus reuocetis, et casetis et in vos ipsa bona tanquam aemuli Regie Maiestatis praedicti, recipiatis; ipsaque bona vi recepta, vestram fidelitatem rogitamus, vt ad nostri complacentiam detis et donec seruitori nostro fideli Stanchoni Duymi de Spaletto, sibi confieri faciendo. 7) Scripta in nostro Castro Oui, die XXVII. Mensis Aprilis III. Indictione. Anno Domini M-o CD. XI.

1) inskripcija, 2) intitulacija, 3) salutacija, 4) promulgacija, 5) naracija, 6) dispozicija, 7) datacija.

1412., travanj 2., Jajce.

II. Povelja hercega Hrvoja kojom svojoj ženi Jeleni (Nelipički) daje grad Kotor, župu Vrbanju i kuće u Dubrovniku za uslugu što mu je posudila vlastiti novac pri njegovom odlasku i povratku iz Ugarske.²

¹ Ivan LUCIUS, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto di Trau*, Venetia M. DC. LXXIV, str. 391 (I. LUCIUS, *Memorie istoriche*); Georgius FEJER, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tomus X, vol. V (1410-1417), Budae 1842, str. 184-185, prema Luciusu (G. FEJER, *Codex diplomaticus Hungariae*); Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II, Split 1979, str. 852, preveo Jakov STIPIŠIĆ (I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II).

² Ljubomir STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I, prvi dio, Beograd – Sremski Karlovci 1929, str. 549-551 (br. 573), prema Povijesni arhiv u Dubrovniku, *Lettere e commissioni di Levante*, 1415-1458 g., 109 a, P. I, 302 (Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, V1); s bosanice na latinicu transkribirao M. Brković.

1) + V ime Otca i Sina i Dha (Duha) Sta (Sveta) amin. 2) Mi gdn (gospodin) Hr'voje her'ceg' spljetski i knez' Dolnjih' Krai i veliki protogjer' (vojvoda) kraljev'stva bosanskoga 3) damo vidjeti vsakom človcu (človiku) sadanim' i poslje budukim' prjed' kih' ov' naš' otvoren' list' pride. 4) Da u toi vrijeme kada hotjehomo poiti na Ugre gdnu (gospodinu) kralju Šig'muntu (Šigmuntiu) umiriv'ši se š nim' t'da u Vas'nica' na ti put' greduke zajsmo u gpgje (gospogje) Jeljene Bgom' (Bogom) dannom' mi her'cegovice nje navlastitjeh' pjenezi šest' tisukje dukatov' zlatjeh' i pakje priš'dše (prišidoše) od' tuda s Ugar' drugoč' pod' Zvečajem' takogje zajasmo u tje gpgje (gospogje) Jeljene her'cegovice li nje pjenezi navlastitjeh' četiri tisuki dukatov' zlatjeh' 5) i mii hotekje zgoru imenovannoi gpgi (gospogji) Jeljeni hercegovici nam' dragoi tjih' deset' tisuki dukatov' naam' saimenjeh' platiti noi i da noi bude zadovolno u tom' od' naše strane dasmo noi u tui plakju za pr'vo zaimenih' (zaimenihih) naam' šest' tisuk' dukatov' zlatjeh' i zapisasmo oi po sem' našem' otvorenom' listu u vjeke neporečenjem' dan'jem' grad našega Kotora s' vsom' župom' našom' Vr'banu pristoinom' i služekom' rečnom (rečenom) gradu a za one četiri tisukje dukat' naam' zajam'sjah' i zgoru imenovanih' li toi gpgi (gospogji) Jeljeni hercegovice takogje dajemo i zapisujemo u vjeke neporčennjem' dan'jem' kukje naše koje imaju u mnogoplemenitom (mnagoplemenitomu) gradu Dubrovniku u Dalmaciji s' vsjem' onjem' što k tjem' kukjam' rečenjem' pristoi i hokjemo da je volna rečna (rečena) gopgja (gospogja) Jeljena her'cegovica od' s'da naprjedu tjemi kukjami i vsjem' onjem' što k nim' pristoi i zgoru, rečenjem' (rečenjemu) gradom' Kotorom i župom' Vr'banom' sa vsjema i da je volna grad togai ili tui župu ili tei kukje ili v'se to nakup' prodati i darovati u vjeke i sebje udr'žati onakoi kako noi bude ugodno i kako smo mi bili v'sjem' tjem' volni i u tom' rečnom' (rečenomu) gradu Kotoru i u toi župi Vr'bani i u tjih' rečnih' (rečenihih) kukjah' i u vsem' tom' štono k nim' pristoi našega ostat'ka tu zgoru imenovanu gpgju (gospogju) Jeljenu her'cegovicu samu stavimo i ostavljamo i u to š nom' je mješamo ni ukladamo njednoga človka (človika) ni našega bližnjega ni brat našega njednoga ni sina ni sinovca i vsakoga živa človka (človika) ruku od' toga sa vsjema iznimamo 6) i za svjediteljstvo i za krjepost vsjih' rječi zgoru rečenih' rekoh'mo toi rečnoi (rečenoj) gpgi (gospogji) Jeljeni her'cegovici ov' otvore' list' učiniti i zapečatiti ga našom' velikom' peč'tiju visukom' a tomui su svjedoci naši dobri ljud'je iz' Luke knez' Milat' Čučik' z bratiom' iz' Zeml'nika knez' Boravac' Čemerovik' z bratiom' iz' Vr'bane Pripko vojevoda z bratiom' iz' Glaža Ivaniš' Petrovik' vojevoda naš' z bratiom' iz' Sane Gaš'par' Dijaniševik' z bratiom' a iz' Vr'basi Petar Iočik' z bratiom'. 7) Pisan' u Jaici v. (2.) dn' (dana) msca (miseca) travia po ljetjeh' Gospodnnjeg' .č.u.v.i. (1412.) ljeto.

1) invokacija (simbolička i verbalna), 2) intitulacija, 3) inskripcija, 4) naracija, 5) dispozicija, 6) koroboracija (s pečatom i svjedocima), 7) datacija.

1413., Jajce?

III. Pismo hercega Hrvoja kraljici Barbari u kojem navodi da su ga njegovi neprijatelji nepravedno optužili da šuruje s Turcima.³

1) *Dominae Reginae, et Baronibus Regni Hungariae.* 2) *Heruoya Dux infrascripta nuntiavit.* 3) *Item primo quomodo Iohannes de Gara, et Paulus Chupor omnes possessiones, et tenutas meas excepto Castro Possegauuar sine literis Regalibus abstulerunt, et occuparunt. Item eo non contenti omnia bona mea possessiones, et Castra intendebant a me auferre, quare hoc fecerunt nescio meos excessus, et delicta pro quibus id facere debuissent. Item Reginali Maiestati et Prelatis, ac Baronibus Regni Hungariae sepius volui intimare, et nunquam ad ipsos iidem permiserunt Nuntium meum ubique locorum ipsos Nuntios meos molestando, et obseruando, imo illuc proficisci non permittendo. Item ipsos Joannem de Gara, et Paulum Chuper requisuise premissa ex voluntate Domini Regis fiunt, et sint acta, etiam petii ab ipsis litteras Regi Maiestatis in premissis, et nunquam mihi ostenderunt. Item pro eo quia mihi literas Regias ipsi non ostenderunt, intellexi, et cognoui quod ipsi eorum voluntate premissa comittunt, et non aliter. Item ego ratione premisorum intendebam me submittere iudicio fraternitati Diaconum, et ipsi non permiserunt. Item non potui aliud facere, quia mihi intulerunt verecundiam, et ego ipsius intuli, et feci verecundiam. Item quia abstulerunt mea Castra pro eo etiam recepi aliqua Castra erga manus ipsorum alias habita. Item ego recepi ab ipsis castra pro mea verecundia, et ad infidelitatem Domini Regi inferendam. Item non abstuli dicta Castra sub infidelitate si Domini mei certitudine cuicumque Domina Regina, Prelati, et Barones Regni Hungariae assignare comittent ipsis assignabi per hoc ostendo, quo non fecerim sub infidelitate. Item assigno duo Castra mea in forma obsidis videlicet Orbaz, et Kozara vocata ad manus vestras, et ostendo meam in hoc parte fidelitatem. Item praemissa fiat sic quod in hoc facto meo mihi Regia Maiestas omnia mea perpertrata indulgeat. Et pro eo in me non habeat suam indignationem. Item omnes literas meas mihi per suam Maiestatem attributas, et hactenus assignatas vellit Serenitas informare mihi, et meis posteris sicut primus confirmarat. Item quicumque contra me dixerunt compositione, et facto cum Venetiis, et Turcis committo me iudicio Rei Maiestatis et Ducis Austriae, et Societatis Diaconum Regie Maiestatis. Item iudicet me cum Rege Polonie, et sum promptus me submittere ad eos-*

³ I. LUCIUS, *Memorie istoriche*, str. 392-394; G. FEJER, *Codes diplomaticus Hungariae*, tom. X, vol. V, (1410-1417), str. 384-387 (prema Luciusu); L. THALLOCY – E. HORVATH, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (Comitum: Dubiza, Orbaz et Szana)*, Budapest MCMXII, str. 147-151, također prema Luciusu (L. THALLOCY, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*); I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II, str. 854-856; Ferdo ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb 1902, str. 228-229, prijevod na hrvatski jezik jednog dijela toga pisma (F. ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje*); Nada KLAJČ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972, str. 269-270, prijevod na hrvatski prema F. Šišiću (N. KLAJČ, *Izvori za hrvatsku povijest*). Za to pismo F. Šišić u navedenom *Vojvodi Hrvoju*, str. 228 kaže (prema Luciusu) da se ono još u XVII. st. čuvalo u arhivu kneza Cindre u Splitu, a u bilj. 101 da je nažalost bez pobližeg datuma, ali da se svakako odnosi na ovu (1413.) godinu. Fejer ga stavlja u 1412.

dem. Item si iuxta iudicium ipsorum decapitationem mereor, decapitent, vel pati damnum in bonis meis, patiar damnum. Item exoro Serenitatem Regiam, et vestram Maiestatem vt iam in tempore senectutis meae non permittant mori in Paganismo ritu, et sub infidelitate, quia vix, et difficulter expectaui tempus vt ritus de Paganismo conuertat in fidem Catholicam, et possim dicto Domino Regi meo fideliter servire. Item non vellit, et non placeat Domino Regi, et vobis me a vestris seruitiis repellere, et iaculare sine meis culpis, quia culpam ad id penitus ignoro. Item redeat in vestram memoriam quod mihi Dominus Rex cum suis Baronibus sicut iurauit sic super ipso iuramento habeo literas Regias, et Baronum suorum sub sua Regali, et eorundem Praelatorum suorum sigillis consuetis. Item aduertat Serenitas vestra quomodo ego existo in societate Diaconum, et continentur in litteris societatis quod nemo sine consilio scientia, et iudicio societatis debeat condemnari. Item amore Sancti Iohannis recordamini quia compater sum. Item aduertite, et pensate omnia obligamina, et fidem, peto vos causa Omnipotentis Dei, vt iam in tali mea etate non oprimatis, et deleatis me vt habeam finem meum in fide, via, et fidelitate Regie Maiestatis conseruandi. Item ubi Dominus Rex praemissa quae prosequor facere nollet, tunc Sua Maiestas ad manus meas faciat assignare Castra mea osidionalia predicta ante quam aliqua potentia aduersum me veniet cum ipsis victualibus, sicut ego do ad manus ipsius Regiae Maiestatis sub ipso modo, et ordine ante quamdecim dies. Item ex bona voluntate mea Castrum Posegauuar ad manus illorum vt commissum est mihi assignaui eo quia ipse Dominus Rex mihi contulerat, et nolui conseruare contra ipsius Domini Regis voluntatem, et illi dedi cui est commissum. Item dum fui Budae constitutus, tunc recepi paria litterarum regalium mihi datarum in duodecim latis capitularibus sub omnibus iuramentis, et dispositionibus, et super omnibus obligationibus, quibus mihi ipsa Regia Maiestas se obligauit cum suis omnibus. Item ubi ipse Dominus Rex predictis suis obligationibus promissis et tantis meis humilimis precibus aquiescere etiam exhibitionis iustitiae meae acceptare noluerit, et meae tantae iustitiae irritum fecerit ipsa Regia Maiestas mihi non imputet, et nec vitium impignat, quia omnibus Principibus Christianitatis prescriptas promissiones, et obligamina, et fidem datam mihi notificabo, et declarabo. Item post notificationem premissorum non potero mihi in tanta amaritudine oppressionis, sed vbi refugium potero habere, me illic oportebit inclinare. Item hucusque nullibi requisiti refugium, sed ipsum Dominum Regem habui pro refugio singulari, et rebus sic euenientibus oportebit querere vbi possim. Item siue ego delear, siue non, iam Boznenses intendunt se vnire cum Turcis, et in eo hucusque processerunt et procedunt iam de facto. Item Turca intendit omnino habere guerram ad Hungaros.

1) inskripcija, 2) intitulacija, 3) dispozicija.

1444., travanj 15., Jajce.

IV. Povelja kralja Tomaša kojom daje Mlečanima slobodu trgovanja u njegovim zemljama.⁴

1) *Stephanus Thomas dei gratia Rascie, Bosne et partis maritime rex etc.* 2) *universis et singulis tam presentibus quam futuris presens priuilegium inspecturis,* 3) *salutem in omnia saluatore.* 4) *Per ea, que dicta et tractata sunt per medium nunciorum seu ambasiatorum nostrorum inter nos et excelsum principem dominum Franciscum Foscari ducem Veneciarum, habito superinde cum baronibus et nobilibus regni nostri bono et maturo consilio, ex nostra spontanea voluntate, bono amore et sincero corde,* 5) *concessimus per presens nostrum priuilegium eidem excelso principi domino Francisco duci et illustrissimo dominio Veneciarum, quod omnes Veneti, subditi et fideles eiusdem domini ducis et domini Veneciarum possint libere et secure et sine aliquali molestia vel impedimento et sine solutione alicuius dacia, pedagii vel gabelle, tergouine, vel alia aliqua solutione cum eorum personis, famulis, barchis, valisiis, capsis, pannis et arnesiis, armis et cum equis ac saumis, et cum eorum mercanciis, pecunia et bonis ac aliis rebus quibuscumque accedere, mittere, stare et mercari in qualibet parte regni nostri, et similiter possint libere et secure sine solutione alicuius dacia, pedagii vel gabelle tergouine vel aliqua alia solutione extrahere vel extrahi facere de qualibet parte nostri regni mercantias, pecunias et res quascumque voluerit. Item promittibus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod precipiemus et cum affectu faciemus, quod omnes nostri rectores, castellani, zupani, iudices et alii officiales regni nostri dabunt auxilium et fauorem necessarium supradictis Venetis, subditis et fidelibus Veneciarum, et quod prouidebitur, quod in qualibet parte regni nostri, ad quam declinabunt predicti Veneti subditi et fideles Veneciarum habebunt domos pro eorum habitatione, soluendo quantum erit conueniens, et quod tractabuntur in qualibet parte regni nostri fauorabiliter et benigne. Item concessimus eidem domino duci et dominio Veneciarum, quod flumen Narenti, et omnia alia flumina ac omnes alie que dulces et salse tocius regni nostri sint aperte Venetis subditis et fidelibus Veneciarum taliter, quod libere et secure de die et de nocte, in tempore pacis et in tempore querre possint cum nauigiis, galeis armatis, barchis et cum omni alio genere nauigiorum cum suis mercanciis, denariis et bonis quibuscumque venire, stare et redire sine solutione al-*

⁴ *Archivio di Stato Venezia, Miscellanea Atti Diplomatici*, busta 53, No 1099. Povelju su objavili: Janko ŠAFARIK, *Srbski istorijski spomenici mletačkog arhiva*, *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, knj. XII, Beograd 1860, str. 91-95, prema *Commemoriale* mletačkog arhiva, XII, ch. 184 (J. ŠAFARIK, *Srbski istorijski spomenici*); V. V. MAKUŠEV, *Prilozi k srbskoj istoriji XIV veka*, *Glasnik Srpskog učenog društva*, knj. XXXII, Beograd 1871, str. 184-189, s prijevodom na srpski jezik, a prema izvorniku u Veneciji; Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke Republike*, IX, Zagreb 1890, str. 189-190, prema izvorniku u Veneciji i prema *Commemoriali*, XII, c. 184 (Š. LJUBIĆ, *Listine*); Stojan NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Beograd 1912, str. 286-288, prema V. V. Makuševu, ali bez inskripcije, salutacije, koroboracije i datacije (S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici*); J. VALENTINI, *Acta Albaniae Venete saeculorum XIV et XV*, p. III, tom. XVIII, str. 153-155, prema *Commemoriali*, L. 13, c. 188/184.

boragii, fundagii, dacii tergoine, vel alicuius alterius solucionis; intelligendo, quod supradicti Veneti, subditi et fideles Veneciarum non possent se impedire de sale nisi ex consensu et voluntate nostra. Item promittimus supradicto domino duci et dominio Veneciarum, quod in casu quo in aliqua parte nostri regni aliquis Venetus siue subditus vel fidelis Venetorum esset derobatus, vel aliquod ex vi reperetur, satisfaciamus et soluemus ei de nostris bonis propriis id, quo ei derobatum et reptum fuisset usque ad integram suam solucionem. Item promittimus, quod de breui faciemus fieri monetam nostram, que occurreret per totum regnum nostrum taliter, quod predicti Veneti, subditi et fideles Veneciarum erunt equales omnibus nostris subditis et aliis quibuscumque forensibus, qui venirent in nostro regno. Si vero deliberaremus, quod non fieret nostra moneta, promittimus facere cum effectu, quod moneta dicti domini ducis et domini Veneciarum occurreret per totum regnum nostrum, sicut occurrit ad presens moneta Ragusiensium. Nichilominus omnia et quelibet priuilegia serenissimorum principum condam dominorum Ostoya patris et Twerthko apatru nostrorum felicitis recordacionis regum ut puta Bozne et predecessorum nostrorum carissimorum antefato illustrissimo dominio Veneciarum per ipsos reges predecessores nostros sub quacumque forma verborum data et concessa rata et grata habentes eadem quo ad omnes articulos et clausulas, modos, ordinaciones et dispositiones in continentes et specificatas, presencium litterarum nostrarum patricinio innouando perpetuo valituras confirmamus, ratificamus et approbamus, promittentes ea firmiter et inuiolabiliter per nos nostrosque successores perpetuo obseruare et obseruari debere. 6) In quorum fidem et euidenciam plenioram presens priuilegium fieri iussimus, et sigillo, quo ad presens utimur, puta ipsius condam domini Twerthko regis apatru nostri eo quod nostrum sigillum mundum sculptum est, fecimus communiri, quodquidem sigillum quanto citius sculpetur, si opportunum fuerit, eciam presentibus appendi faciemus. 7) Datum in castro nostro Jayza quarto die festi pasce, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.

1) intitulacija, 2) inskripcija, 3) salutacija, 4) naracija, 5) dispozicija, 6) koroboracija, 7) datacija.

1450., listopad 24., Jajce.

V. Povelja kralja Tomaša kojom potvrđuje sklopljeni mir između Mlečana i aragonskog kralja.⁵

1) Stephanus Thomas dei gratia rex Bosne, Rasie, Maritimeque, 2) omnibus, ad quos he nostre patentes litere pervenerint, 3) salutem. 4) Postquam divinam miserationem tantum sue benignitatis et gratie hoc in tempore concessisse mortalibus cernimus, ut dessidentium

⁵ Tekst povelje uzet je prema Š. LJUBIĆ, *Listine*, IX, str. 356-357, prema *Commemoriali*, XIV, c. 71. Prema istim *Commemoriali* povelju je objavio J. ŠAFARIK, *Srbski istorijski spomenici*, str. 150-152; J. VALENTINI, *Acta Albaniae*, p. III, t. XX, str. 259-260. Izvornik ove povelje na pergamentu čuva se u *Archivio di Stato* u Veneciji, pod signaturom *Miscellanea Atti Diplomatici*, busta 53", No 1135.

inter se amplissimarum illarum duarum potentiarum, illustris scilicet ac potentissimi inclitissimorum Venetorum domini et serenissimi domini regis Aragonum causas eversas agnoscant, pro grandi odio maximum amorem, pro inimicitia benivolentiam, pro sollicito strepitu quietem togatorum incesum, pro crudeli bello pacem humanam exercere, docet hoc celeste munus nostri conditoris agnoscere, et quantum valet humana fragilitas dignis gratiarum actionibus extollere, nec ocisio decursu pertransire, quod tantis calamitatibus finem ac modum imposuit, et luctum vertit in gaudium. Scimus nos, quos sua clementi providentia deus etiam regali donavit honore, quot sollicitudines bella, quot oppressiones bellorum incursus, quot inhumanitates hostilis gladius, quot lacrimosas voces furiosus aspectus inimici parturiant. Demun omnia promiscua facit certantium fera dissensio; e contra pax singula suis coaptat locis, et cuncta propria lege componit. Hoc igitur celeste donum, quantum possumus amplecti nos convenit, et congaudere his, quos hoc divinum lumen adunavit, et eo amplius, quo etiam nos illi annumerati sumus. Ut enim ad nos plena ac certa notitia delata est, prefatum illustre ac inclitum excellentissimorum Venetorum dominium, cui impresentiarum non minus honorifice quam utiliter presidet illustris ac potens dominus dux Franciscus Foscari, pro sua parte inter suos amicos confederatos nos specialiter ac nominatim comprehendit, et nos voluit presenti pacis beneficio gaudere veluti unum e sui antiquis et caris amicis. 5) Hunc igitur honorem carum habemus, hanc nominationem gratiam suscipimus, hanc comprehensionem acceptam fatemur. 6) In hoc gratias habentes inclite dominationi prefati illustris domini. Et per presentes pro nobis ac nostris suscipimus omnia et singula compactata capitula et omnium articulorum contenta dicte pacis, quantum nos concernunt, promittentes et regali fide nos obligantes ad eorum plenam observationem. In quorum omnium presentes nostras patentes literas fecimus nostri regalis sigilli appensione communiri. 7) Anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo, die XXIII octobris in opido nostro de Yaice.

1) intitulacija, 2) inskripcija, 3) salutacija, 4) naracija, 5) dispozicija, 6) koroboracija, 7) datacija.

1456., siječanj 7., Jajce.

VI. Povelja kralja Tomaša kojom daje slobodu trgovanja dubrovačkim trgovcima u Bosni, izuzimajući trgovačke kuće Paška Stipašinovića i Latinčića.⁶

1) + 2) Milostiju Božiom' 3) Mi gospodin Štefan' Tomaš' kral' bosanski i više 4) damo viditi vsakomu čoviku komu se podoba po ovom' našem' otvorenom' listu kako dah' vjeru i rječ' našu gospocku 5) vlasteličićem' i vsim' trgovcem' dubrovačcim' 6) nim' i nih' imaniju izimajući kuću Paska Stipašinovića i Latinčića da slobodno hode i tr'guju po

⁶ LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, knj. I, drugi dio, Beograd – Srijemski Karlovci 1934, str. 121 (br. 698). Stojanović navodi da je isprava pisana na papiru i da ima pečat, a da je objavljena u *Srđu*, 1906., koji nije vidio. Transkripcija s bosanice na latinicu M. Brković.

našem' rusagu i minuju u ini rusag' nam' plaćajuće prave carine, gdi e podobno ke su bile za dobroga spomenutija za strica mi gospodina krala Tvr'tka i za mene ne boeće se niednoga hudoga ni zavr'tice ni za edan' priuzam' ni za edno pridužie i zapovidam' našim' slugam' voevodam' i knezovom' i inim' vlasnikom' našim' gdi bi se prigodio koi trgovac' dubrovački u momu rusagu da ih' imaju sablusti i oborovati oda vsake zav'rtnice i propratiti gdi e podobio 7) i na to ime' dah' tai naš' otvoren' list' po našu srjediu zakonitu pečat 8) pisan' u gradu našem' u Jajcu va ljeta roštva Hristova .č.u.n.s. Ljeto genara ž. dan'.

1) invokacija, 2) devocija, 3) intitulacija, 4) promulgacija, 5) inskripcija, 6) dispozicija, 7) koroboracija, 8) datacija.

1456., ožujak 3., Jajce.

VII. Pismo kralja Tomaša Ivanu Kapistranu u kojem javlja da je poslao poslanstvo koje će mu usmeno saopćiti poruku.⁷

1) Reverendo in Christo patri fratri Joanni de Capistrano, franciscano praedicatori, amico nostro charissimo. 2) Reverende in Christo pater et amice noster charissime! 3) Ad vestram paternitatem venerabilem patrem fratrem Eliam de Posega (Bosega?) custodem custodiae regni nostri Bosnae, et nobilem virum et strenueum militem Thomam Mislino-vigh nec non Gasparem Aichesig, fideles et dilectos nostros in ceteris (certis?) nostris factis et negotiis, vobis oretenus exponendis, de totali nostra intentione et effectivo proposito plane informantes, destinamus, quorum dictis et relationibus instantissime rogamus fidem credula, tanquam ab ore nostro proprio prolatis, adhibere velitis. 4) Datum in castro nostro Jayze die 3. mensis Martii anno Domini 1456. 5) Stephanus Thomas, Dei gratia rex Bosnae.

1) inskripcija, 2) salutacija, 3) dispozicija, 4) datacija, 5) intitulacija u obliku subskripcije s devocijom.

1456., lipanj 3., Jajce?

VIII. Pismo kralja Tomaša kojim preko svojih poslanika moli pomoć od Mlečana u borbi protiv Turaka.⁸

1) Serenissime et excellentissime princeps et illustrissimum dominum. 2) Nos Stephanus Thomas, dei gratia rex Bossine etc. 3) per oratores nostros dominum Thomam episcopum Pharenssem et dominum Nicolaum Testa significamus serenitati vestre, 4) quod licet plu-

⁷ Euzebije FERMENDŽIN, *Acta Bosnae potissimum ecclesiasticus cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892, str. 227-228 (E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*).

⁸ Š. LJUBIĆ, *Listine*, X, str. 86-87, prema *Secreta consilii rogatorum*, lib. XX, u mletačkom arhivu.

ries miserimus ad dictam serenitatem vestram notificando de rebus occurrentibus, spectantibus tam ad statum vestrum quam nostrum, et hoc causa singularis benivolentiae, quam semper erga vos habuimus, et nunc magis in dies habemus, nunquam tamen tanta fuit necessitas, sicut modo ad providendum et resistendum perverse voluntati huius scevissimi tyranni imperatoris Turcorum, qui totaliter intendit extorquere a nobis regnum nostrum. Et quamvis hucusque sue insaciabili voluntati ac suorum predecessorum satisfecerimus plurimis pecuniis cum maximo detrimento nostro nostrorumque subditorum, nunquam tamen gravavimus aliquos christianos principes. 5) Nunc autem non contentus solum pecuniis, petit etiam quatuor castra regni nostri, ut habilibus possit occupare reliquam dominium regni nostri prefati. Quorum unum castrum, videlicet Bystrychky, distat a Spaleto, Tragurio et Sibenicho per unum dietam, cuius etiam castrum confines distant a Jadra per unam dietam. Vestrum autem est considerare, si regnum idem sibi, uti conatur, subiecerit et occupaverit, qui sequetur de partibus Dalmatiae et Istriae, quae etiam Istria non multum distat a confinibus regni nostri antedicti. In quo dominatio vestra dubitare non debet, quod aliter res se habeat, quam uti vobis notificamus, cum sumis de hoc veraciter edocti a nostris amicis imperatoris subiectis, quemadmodum etiam de Constantinopolitana civitate fuimus certificati, vobisque satis tempestive notificavimus, sicut etiam evenit de eandem. Quamobrem ad vestram serenitatem tanquam ad singularissimos amicos miserimus oratores a vobis consilium et auxilium in hac ardua necessitate postulantes. Cum dicta necessitas inevitabilis nos cogat alterutrum facere, videlicet aut tradere eidem dicta castra, aut guerram ab eo sufferre, quorum utrumque nobis difficillimum erit, precipue, si nobis spem auxilii a vobis et ab aliis christianis oriri non viderimus. Tum enim oportebit nos, dicta ei castra tradere. Cuius rei causa, si prefata necessitas nos compellat ab eo imperatore suscipere guerram, tam necesse nobis erit aliqua rumpere castra et aliqua reservare. Pro conservatione quorum a vostra serenitate et amicitia petimus aliquos balistarios et arma per aliquod tempus habile, cum his indigeamus; significantes vobis, quod si nos istud regnum amiserimus, loca sub dominio vestro constituta in toto et in pace esse non poterunt. Et si, quod deus avertat omnipotens, per ipsius Turcorum imperatoris guerram nos ex nostro regno exire oportebit, rogamus instantissime ac petimus a vostra serenitate acceptionem et securitatem pro transitu aut mansione, usque ad tempus personae nostrae, ac nostrorum in terris et locis vestris. Insuper vestram amicitiam singulariter deprecamur, quatenus dictos nostros oratores, quancitius fieri poterit, expedire velitis, vestram voluntatem eius declarantes, si aliquod nobis auxilium prestare intenditis, ut deliberare possimus, quid cum dicto imperatore agere debeamus, maxime quia in suis ultimis literis petit a nobis stria viginti millia frumenti videlicet decemmillia salmas. Nam scribit, si secus fecerimus, amplius pacem secum non habebimus.

1) inskripcija, 2) intitulacija, 3) promulgacija, 4) naracija, 5) dispozicija.

1456., lipanj 3., Jajce?

IX. Pismo kralja Tomaša kojim moli mletačku Republiku da složno obrane sinove pokojnog bana Petra Talovca od kneza Celjskog.⁹

1) Serenissime princeps et excellentissime domine, ac illustrissimum dominium. 2) Nos Stephanus Thomas dei gratia rex Bossine etc. 3) Per oratores nostros dominum Thomam episcopum Pharenssem et dominum Nicolaum Testa similiter significamus serenitati et amicitie vestre. 4) quod quamvis quotidie indesinenter ruinam regni nostri nobis inferri a Turcorum imperatore exceptemus, non tamen negligere intendimus cetera, que concernunt statum vestrum et nostrum. 5) Vobis jam satis clare patet, quoniam comes Cilie totis suis viribus banatum Croacie occupare intendit et expellere pupillos illos Petri bani, qui se vestre serenitati ac nobis strictissime recommiserunt, qui etiam sunt sub vestra et nostra tutela et protectione. Quapropter res indigna et nephanda nobis videtur, ut dictus comes Cilie in dispectum et detrimentum utriusque nostrum dictum bannatum et comitatum Cetine atque Clisie occuparet, qui comes iudicio nostro non minus molestie et graviminis inferre conaretur vestris et nostris subiectis, quam ipse Turcorum imperator, si facultatem tamen haberet, quamvis etiam satis tempestive vobis notificaverimus, quod castrum Ostrovice pervenire debebat ad manus eiusdem comitis Cilie, cui provisio per vos fieri potuit, que tamen facta non fuit. Et si dictum castrum Ostrovice ita esset in confinibus nostris sicut civitas Thinensis, non permissemus ipsum occupari a prefato comite Cilie, sicut dictam Thininium non permisimus ab eo occupari, cum eius exercitum in obsidione dicte Thinini constitutum profugavimus. Et quoniam isti rectores et castellani locorum dictorum pupillorum vel potius orphanorum semper exceptionem et excusationem aliquam advenientes dicto comiti Cilie exhibuerunt, decentes, expectate nos interim, donec rex veniat Budam, et cum venerit dictam Buduam, quicquid nobis preceperit, illud faciemus continuo. Nunc autem cum idem rex prefatam Budam pervenerit, eidem comiti Cilie privilegia prestitit et contulit super dictam Croaciam, ac unum suum nobilem, nomine Simonem Coporouich(?) modo mittit in prefatam Croaciam cum pleno suo mandato per potestate, et eius Croatie possessionem tradat in manus predicti comitis, credens ipsam posse obtinere pacifice. Et iam hucusque idem Simon venisse debet. Pro qua re nobis videtur, quod nullo quidem pacto in hoc assentiri deberemus; per nos vero nihil in hac re deerit, si vos ex parte vestri idem facere volueritis. Et si vobis id aperte facere non videtur contra eundem comitem Cilie, vestra serenitas faciat bono modo exhiberi favorem et auxilium istis rectoribus, videlicet frumenta et alia necessaria sicut pulveres pixidum et machinarum atque arma. Nos vero, uti prediximus, nostri ex parte faciemus omnia possibilis pro istis orphanis. Et in hoc postremam provisionem, quam vultis, modo efficere vellitis, quia istis rectores ulterius pati nequeunt, cognoscentes suam impotentiam. Nam si firmam

⁹ IBIDEM, str. 88-89; *POVIEST hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.* I, Sarajevo 1942, grupa autora, str. 534-535, prijevod Marka Perojevića (Napretkova POVIJEST).

spem in vobis et in nobis non habuerint, ipsi dabunt eadem castra in manus sepedicti comitis, cui re valde bonum videtur modo tempestive obviari, ne id sequantur. Insuper alias etiam vobis reduximus ad memoria, quod Thininum est caput Croacie, quam ipse comes Cilie quamprimum occupare intendit. Et si ipsam ulterius retinere non poterunt, ita quod eam pretacto comiti exhibere oportebit, tunc pro maiori dampno evitando nobis videtur, quod serenitas vestras inquireret ipsam Thininum recipere in vestras manus. Et si vobis non videtur, ordinemus bono modo, ut ad manus nostras perveniat, quod in residuis castris isti orphani per vos et nos conserventur. Quam si istud sequeretur, dictus comes Cilie requireret Thininum a nobis; residue vero partes dictorum orphanorum manerent in pace. Et si dicta Croacia et Thininum pervenerit ad manus dicti comitis Cilie, certum scitote, quod mox omni mora postposita inquireret modum dampnificandi et occupandi eandem Dalmatiam, et iam nobis sermonem pro hoc habuit, ut secum concordiam et unitatem fecerimus, ut nos intromittamus in hoc negotio pro vobis et pro ipso. Si vero aliter sepedictus comes Cilie vobiscum loquitur, quam uti vobis nunciamus, tantum sibi credite, quantum iudicio et sapientia vestra discernere protestis. Quod si vestra serenitas constituerit rem hanc agere pro bono, nobis apparet, ut literas vestras dirigeretis Stephano duci, ne impedimentum prestaret ipsis orphanis in favorem sepenominati comitis Cilie, pro eo quod dicti orphani sunt sub vestra et nostra protectione constituti. Notificantes vobis, quod comes sepedictus est coniunctus tam unitate et amicitia quam affinitate Stephano duci prefato, per cuius comitis inductionem, uti alias vobis notificavimus, dictus Stephanus dux obtinuit privilegium a rege Hungarie prefato super donatione Spaleti, et magis pro ista causa inquirunt se appropinquari alteri confinibus. Nam si obtinuerit prefatus comes Cilie dictam Croaciam, ipsorum confini erunt coniunctis, uti cupiunt.

1) inscripcija, 2) intitulacija, 3) promulgacija, 4) naracija, 5) dispozicija.

1461., studeni 23., Jajce.

X. Povelja kralja Stjepana Tomaševića kojom potvrđuje Dubrovniku Primorje i Konavle, te trgovačke povlastice u Bosni.¹⁰

1) + *Va ime Ot'ca i Sina i Svetoga Duha amen.* 2) *Milostju Božiom'* 3) *Mi gospodin' Štefan' Stipan' Tomašević', kral' Sr'blem', Bosni, Primor'ju, Hum'sci zemli, Dalmacii, Hr'vatom', Donim' Kraem', Zapadnim' Stranam, Usorje, Soli, Podrin'ju i k tomu,* 4) *va načetak' vsemu az' rečeni Štefan' Stipan' kral' slavu vazdaem' neprjestanno Gospodu*

¹⁰ Franz MIKLOSICH, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae 1858, str. 485-488, br. CCCXCI (F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*); transkripcija s bosanice na latinicu M. Brković, prema Miklošićevu tekstu. Povelju su još izdali: Pavao KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici, ili stare risovulje, diplome, povelje i snošenja bosanskih, serbskih, hercegovačkih, dalmatinskih i dubrovačkih kraljeva, careva, banova, despota, knezova, vojvoda i vlastelina*, Beograd 1847, str. 282, br. 150 (P. KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici*); S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici*, str. 256, br. 94 i Marko VEGO, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1982, str. 192-195, fotokopiju i također transkripciju prema Stojanoviću. Original se danas nalazi u Povijesnom arhivu Dubrovnik.

moemu vladici Hristu, iže va početak' nebes' divnim' utvr'ćenim' utvr'di i vaselenu svoeju voleju osnova, za milosr'd'e že milosti pride s nebes' človjekolubno na zemlu, padče človiče suštvo prjestuplennie soboju oboživ' na nebesa uzide, tim'že i pogibže ovce domu izdravileva ka istomu pastiru i Bogu vazvracene biše, timže i skupetri car'ski po vsoi veselenoi utvr'ćajuće se i kraseće se slavet' Boga vsedr'žitela, takoi i az' Štefan' Stipan', rab' Boži, kral' zgora rečeni, spodoblen' bih' kralevati va rečenih' zemlah' roditel' i praroditel' moih', tvoriti mi pravde i milosti i dare i zapisanija našim' drazim' i sr'čanim' prijatelem': 5) togda pridoše va slavni dvor' kraljev'stva mi u Jaice plemeniti mužie slavnoga grada Dubrovnika vlastele i poklisarie počtovani vitez' knez' Jaketa Gundulić' i knez' Paladin' Lukarević' s počtenimi darmi i častmi ot' rečenog slavnoga grada Dubrovnika vlasteo i oda vse općine vlasteo dubrovačkih', i rečeni mnogo počtovani poklisarie na' iskaše mnogo umileno i prosiše za vsakoe uvite i zakone i slobodštine rečenoga i mnogo počtovanoga grada Dubrovnika, koe su imali u zapisih' i u povelah' s rečenimi našimi roditeli i praroditeli mi z gospodom' sr'v'skom' i bosan'skom', kako da bismo i mi po običaju rečene gospode nim' potvr'dili i ustanovili krjepko pr'vih' naših' slobodštine i zakone i uvite i povelinija i zapisanija gospode sr'b'ske i bosan'ske, i kraljev'stvo mi slišavše i razumivše nih' počtene i razumne i prilične prošne a prave, a mi imavše svit' i cio zgovor' s vlasteli i velmožami kraljev'stva mi, stvorih' milost' našu gospocku 6) rečenomu i mnogo počtovanomu gradu Dubrovniku, vlastelom' i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' 7) po sih' naših' listih' i povelah', za nih', sr'čan'stvo potvr'dismo im' i ustanovitismo vse i vsakoe povele i zapisanie rečene gospode sr'bs'ke i bosan'ske, i potvr'dih' im' Primor'e i Konavle sa vsimi svoimi metahi i kotari, i jaa gospodin' kral' Stipan' i vsa ina gospoda, koja su gospodovala do mene, da e do vika rečenomu i mnogo počtovanomu gradu Dubrovniku i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' tvr'doi neporečeno nami i našimi poslednimi, pače da su u vsakoe vrijeme stanoviti i krjepci u ovoizi našoi i u vsih' inih' povelah' i u zakonih' i u vsih' i u vsakoih' slobodštinah' rečene gospode sr'bske; i rečeni vlastele i poklisarie počtenoga grada Dubrovnika i odda vse općine vlasteo dubrovačkih' primiše i zavezaše se kraljev'stvu mi davati od' rečenoga grada Dubrovnika i oda vse općine vlasteo dubrovačkih' primiše i zavezaše se kraljev'stvu mi davati sr'bski dohodak' dvi tisući perper' dubrovačkih' dinara vsako godišće na Dmitrov' dan', i takoe vsako godišće na Vlasin' dan' pet' sat' perper' po zakonu i uvitu, kako su davali rečenoj gospodi kralvom' bosan'ckim' našim' roditelom' bivšim' gospodi, koi su gospodavali do mene; i ošte stvori gospoctvo milost' našu gospocku rečenomu i mnogo počtovanom gradu Dubrovniku i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' po više rečenih' vlasteleh' i poklisarih', da od' sada naprijeda, što bi godi nih' tr'govci ili nih' sluge srebra nosili iz našega rusaga u Dubrovnik' ili inude, kuda im' drago, što bi se godi našlo u koga nih' tr'govac' ili sluga srebra nebolana, da mu se ne more ino uzeti srebro nego onoliko samo, koliko se naide srebra nebolana, a onoi, što e bolano, da ponese na slobodnu ili mu u Dubrovnik' ili inuda, kuda mu drago, bez niedne zabave kraljev'stva mi ni vlasteo moih' i ni vlasnika ni carinika naših'; i takoće stvori gospoctvo mi milost' našu gospocku rečenomu i mnogo počtovanomu gradu Dubrovniku i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' po više rečenih'

vlasteleh' i poklisarih', da od' sada naprjeda ne bude nikadar' veće u našem' rusagu niednomu Dubrovčaninu ni slugam' nih' niednoga prjeuzma ni za edno tuće prjedužie, nego da se naide po zakonu, tko bude dužan', onai istac' da ima platiti, a da se pravomu ne može uzeti za krivoga niedno imanie pravoga. 8) A vsemu tomui više pisanomu rotnici i svidoci naše dobre velmože voevoda Petar' Pavlović' z bratiom', voevoda Tv'r'tko Kovačević' z bratiom', voevoda Pavao Klešić z bratiom', voevoda Ivaniš' Vlatković' z bratiom', voevoda Pavao Čubretić' z bratiom' i voevoda Vukić' Tihčinović' z bratiom' i voevoda Ivan' Šantić' z bratiom' i voevoda Vladisav' Vukčić' z bratiom' i knez Vladisav' Vuković' z bratiom' i knez Marko Dragišić' z bratiom', a pristav', tomui dvora kraljev'stva mi dvor'ski naš' knez' Radoe Vladimirić' z bratom'. 9) Naipr'vo rotih se jaa rečeni gospodin' kral' Stipan' i s velmožami kraljev'stva mi višepisanimi, postaviv' ruci na sveto Evan'čelie i na kr'st' časni, da e tvr'do i nepokolebivo, što se piše u sem' zapisu, gradu Dubrovniku i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' do vika vikom', 10) i povelismo ga pečatiti našimi velikimi pečatmi visućimi obistranimi zakonitimi. 11) Pisan' u našem' slavnom' stonom' gradu u Jajcu miseca novem'bra .kg. dan' va lita rožastva .č.u.ks.a. lito. 12) Upisa Branoš' djak' po zapovidi gospodina mi gospodina krala Stipana. 13) Štefan' Stipan' Božiom' milostju kral' bosan'ski i k tomu.

1) invokacija (simbolička i verbalna), 2) devocija, 3) intitulacija, 4) arenga, 5) naracija (skupa s peticijom), 6) inskripcija, 7) dispozicija, 8) svjedoci, 9) zakletva (dio sankcije), 10) koroboracija, 11) datacija, 12) pisar, 13) subskripcija (s devicijom).

1461.. studeni 25., Jajce.

XI. Povelja kralja Stjepana Tomaševića kojom obećava Dubrovčanima isplatiti dug svoga oca kralja Tomaša.¹¹

1) + 2) Milostiju Božiom' 3) Mi gospodin' Štefan' Stipan', kral' .Sr'bleml', Bosni, Primor'ju i k tomu, 4) damo viditi vsakomu človiku, komu se podoba, po ovom' našem' otvorenu listu, kako se obitavasma našim' drazim' i sr'čanim' prijatelem', 5) knezu i vlastelom' i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' 6) za onoi srebro, koe e uzeo gospodin' roditel mi kral' Tomaš', tri sta i pet' litar' i osam' unač, i o-t-oga im' e srebra plaćeno litar' sto tr'govcem', 7) na to im' ja gospodin' kral' Stipan' dah' moju rječ' gospocku, i obitovah' onoi, što im' nie doplatio roditel mi, gospodin' kral' Tomaš', srebra dvi sti i pet' litar' i osam' unač, da im' ja gospodin' kral' Stipan' platim', ili komu oni reku, ili koga došlu. 8) I povelismo ga pečatiti našom' srjedinom' zakonitom' pečatju. 9) Pisano u Jajcu miseca novembra .k.e. dan', na lita roštva Hristova .č.u.ks.a. 10) a pisa Branoš' dijak' po zapovidi gospodina mi gospodina krala Stipana.

¹¹ F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, str. 488-489, br. CCCXCII; Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, str. 165-166, br. 739; transkripcija s bosanice na latinicu – M. Brković, Ispravu je najprije objavio P. KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici*, str. 285, br. 151. Original u Povijesnom arhivu Dubrovnik.

1) invokacija (simbolička), 2) devocija, 3) intitulacija, 4) promulgacija, 5) inskripcija, 6) naracija, 7) dispozicija, 8) koroboracija, 9) datacija, 10) notar.

1461. studeni 25., Jajce.

XII. Povelja kralja Stjepana Tomaševića kojom naređuje svojim podanicima da ne uznemiruju dubrovačke trgovce.¹²

1) + 2) *Milostiju Božiom* 3) *Mi gospodin' Štefan' Stipan', kral' Sr'blemi', Bosni, Primor'ju i k tomu*, 4) *damo viditi vsakomu človjeku, komu se podoba, po ovom' našem' otvorenom listu*, 5) *kako zapovidismo i zapovidamo slugam' kraljev'stva mi, voevodam', županom', carinikom' i vsake vr'ste vlasnikom' našim', nitkor' ne smi u našem' rusagu niednomu tr'govcu dubrovačkomu ni slugam' učiniti niedne nov'stine ni bezakonije ni zavr'tice, nego da se uzima na nih' po zakonu prava carina, kako e bilo i za pr've gospode kraljev' bosan'skih*, 6) *ere im' smo na toi dali rječ' i viru našu gospocku i tai naš' otvoren' list' s našom' pečat'ju srjednom' virovanom'*. 7) *Pisano u Jajcu mjeseca novem'bra .k.e. dan', lito roš'tva Hristova .č.u.ks.a. lito*. 8) *Upisa Branoš' dijak' po zapovidi gospodina mi gospodina krala Stipana*.

1) invokacija (simbolička), 2) devocija, 3) intitulacija, 4) notifikacija, 5) dispozicija, 6) koroboracija, 7) datacija, 8) pisar.

1461. studeni 25., Jajce.

XIII. Povelja kralja Stjepana Tomaševića kojom obećaje Dubrovčanima isplatiti ostatak duga Tvrtka II.¹³

1) *Va ime Ot'ca i Sina i Svetoga Duha amen*. 2) *Milostiju Božiom* 3) *Mi gospodin' Štefan' Stipan', kral' Sr'blemi', Bosni, Primor'ju i k tomu*, 4) *damo viditi vsakomu človjeku, komu se podoba, po ovom' našem' otvorenu listu*, 5) *kako se obitavasmo rječ'ju našom' gospockom' našim' drazim' i sr'čanim' prijatelem' knezu i vlastelem' i vsoi općini vlasteo dubrovačkih', onoi srebro, što e bio uzeo gospodin' kral' Tvr'tko trgovcem' dubrovačim' .s.d. litar' i .d. unče, i za toi srebro biše gospodin' roditel' mi gospodin' kral' Tomaš' obitavao platiti vlastelom', o-t-ogai srebra više pisanoga imali su u tri plate ot' dohodak' kraljev'stva mi, koe imamo imavati ot' kneza i ot' vlasteo, prima tisuću i dvi sti perper', a*

¹² F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, str. 489, br. CCCXCIII; Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 166, br. 740; transkribirao s bosanice – M. Brković, prema Miklošiću. Povelju su još objavili: P. KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici*, str. 258, br. 151 i S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici*, str. 258, br. 95. Original u Povijesnom arhivu Dubrovnik.

¹³ F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, str. 490, br. CCCXCIV; Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 165, br. 738; transkribirao s bosanice na latinicu – M. Brković. Prvotno je ispravu objavio P. KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici*, str. 286, br. 152. Original u Povijesnom arhivu Dubrovnik.

ostalo, što im' nie doplaćeno o-t-ogai više pisanoga srebra, obitavasma se platiti iz naše komore rečenomu knezu i vlastelem', što bi se naipriječe moglo. 6) I povelj smo ga pečatiti našom' srjednom' virovanom' pečat'ju. 7) Pisano u Jaicu mjeseca novembra .k.e. dan', lit' gospodnih' .č.u.ks.a. lito. 8) Upisa Branoš' dijak' po zapovidi gospodina mi gospodina krala Stipana.

1) invokacija (simbolička i verbalna), 2) devocija, 3) intitulacija, 4) notifikacija, 5) dispozicija, 6) koroboracija, 7) datacija, 8) pisar.

1461., studeni 25., Jajce.

XIV. Povelja kralja Stjepana Tomaševića kojom odobrava kolanje dubrovačkog novca u Bosni.¹⁴

1 + Va ime Ot'ca i Sina i Svetoga Duha amen'. 2) Milostiju Božiom' 3) Mi gospodin' Štefan' Stipan', kral' Sr'bleme', Bosni, Primor'ju i k tomu, 4) damo viditi vsakomu človjeku, komu se podoba, po ovom' našem' otvorenu listu, 5) kako pridoše kraljev'stvu mi mnogo počtovani mužie vlastele i poklisarie, mnogo počtovani vitez' knez' Jaketa Gundulić' i knez' Paladin' Lukarević', poklisar'stvom' od' mnogo počtenoga grada Dubrovnika, kneza i vlasteo i vse općine vlasteo dubrovačkih', i nas' umileno pomoliše ot' strane naših' dražih' i sr'čanih' prijatel', kneza i vlasteo otda vse općine vlasteo dubrovačkih', da bismo oslobodili, da pinez' nih' dubrovački hodi po rusagu kraljev'stva mi, kako e i pr'vo hodio, 6) i mi, čuvše nih' počtene i prilične mobe (molbe) a prave, satvorismo milost' našu gospocku mnogo počtovanomu gradu Dubrovniku, našim' dražim' i sr'čanim' prijatelem', knezu i vlastelom' i vsoi općini vlasteo dubrovačkih', oslobodismo i učinismo, da nih' dinari dubrovački hode slobodno i da se sprate po našem' rusagu, da slobodno nim' tr'guju nih' tr'govci ini vsaki človjek'm kako e pr'vo bilo za pr've gospode kraljev' bosan'skih', a to tvr'do zapovidamo slugam' kraljev'stva mi, voevodam', knezovom' županom', carinikom', vsakoga stanija ludem', vsakomu u svoju prav', da im' nikt'or' (niktor') ne ima prjez' toi niednu zabavu učiniti. 7) Na to im' dasmo tai naš' otvoren' list' pod' našu srjednu zakonitu pečat' 8) u našem' slavnom' stonom' gradu Jaicu miseca novembra .k.e. dan', va lita roštva Hristova .č.u.ks.a. lito. 9) Upisa Branoš' dijak' po zapovidi gospodina mi gospodina krala Stipana.

1) invokacija (simbolička i verbalna), 2) devocija, 3) intitulacija, 4) notifikacija, 5) naracija (s peticijom), 6) dispozicija, 7) koroboracija, 8) datacija, 9) pisar.

¹⁴ F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, str. 490-491, br. CCCXCV; Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 167, br. 741; s bosanice na latinicu transkribirao – M. Brković. Ispravu su još objavili P. KARANO-TVRTKOVIĆ, *Srpski spomenici*, str. 287, br. 154 i S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici*, str. 259, br. 96. Original u Povijesnom arhivu Dubrovnika.

1461., Jajce?

XV. Pismo kralja Stjepana Tomaševića papi Piju II. u kojem traži pomoć protiv Turaka.¹⁵

1) *Rex Bosnae, verba sunt legatorum, filius tuus, 2) beatissime pater, nos ad te misit, iussitque suo nomine hoc dicere: 3) Certior factus sum, Mahometem, qui Turcis imperat, aestate proxima, infesta contra me signa moturum, et iam copias et belli machinas aparasse. Non sum ego, qui tantum impetum ferre possim. Oraui Hungaros et Venetos et Georgium Albanum, vt opem mihi adferant. Idem ex te peto. Neque auri montes postulo. Scire hostes ac prouinciales meos cupio, tuum mihi fauorem haudquaquam deesse. Si norint Bosnenses, me non futurum in bello solum, fortius dimicabunt; neque Turcae terras meas ingredi audebunt, quarum sunt aditus difficillimi, et arces pluribus in locis propemodum inexpugnabiles. Tuus antecessor Eugenius patri meo coronam obtulit et pontificales ecclesias in Bosna voluit erigere. Renuit pater, ne Turcarum in se odium prouocaret. Erat enim nouus Christianus; nec Manichacos adhuc regno exulerat. Ego a puero Baptizatus fui, et litteras Latinas didici, et Christianam fide solide complexus sum. Non timeo, que pater timuit. Coronam ad me mittas, opto, et sanctos episcopos. Hoc signum erit, te mihi non defuturum. Si qua ingruerit belli moles, spem subditis, a te coronatus, terrorem hostibus adseram. Iussisti, viuento genitore meo, arma, quae in Dalmatia sub Venetorum manu erant, cruciatae, nomine collecta, vt ad eum miterentur. Non placuit senatui Veneto. Iubeto, ad me modo mittantur. Fortasse maius imperium inueniens; quando mutata est mens Venetorum; et Turcis feruntur indicturi bellum. Haec peto, vt et legatum ad Hungaros mittas, qui meam causam regni commendet, horteturque arma mecum iungere. Hoc pacto saluari Bosna poterit; alioquin peritura est. Turcae in meo regno munitiones aliquas construxere, et in agrestes mitem animum ostendunt. Dicunt, futuros liberos, quicumque ad se deficiunt, blandeque complectantur. Rusticorum rude ingenium non inteligit arces; et libertatem perpetuo duraturam existimat. Facile his dolis ellectae plebes a me deficient, nisi tuo praesidio munitum viderint nec diu nobiles in suis arcibus perseuerabant, diserti a rusticis. Si quaereret regnum meum Mohametes, neque vltra progredi vellet; ferenda esset mea sors: neque pro me tuendo reliquam Christianitatem vexare deceret. Verum insatiabilis regnandi cupio nullas habet metas. Post me Hungaros agitabit et Dalmatas, Venetis subiectos, et per Carnos et Istros quaeret Italiam, cuius imperium ambit. Et saepe de Roma loquitur; atque huc direxit animu. Quodsi, permittentibus Christianis, meo regno potitus fuerit; aptissimam prouinciam et loca peropportuna inueniet ad suum desiderium explendum. Ego tempestatem primus exspecto. Post me Hungari et Veneti et reliquae nationes suam sortem experientur. Nec Italia conquiescet.*

¹⁵ Stjepan KATONA, *Historia critica Hungariae*, Budae 1790, str. 491-494; Mavro ORBINI, *Il regno degli Slavi*, Pesaro M. DCI, str. 372-374; ISTI, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968, str. 168-170, prijevod Zdravko ŠUNDRICA; Napretkova POVIJEST, str. 556-557, prijevod M. Perojević. Pojedinci to pismo stavljaju u god. 1462., ali prema kasnijem slijedu događaja može se saznati da se ono ipak odnosi na 1461. godinu.

Sic fiat Consilium hosti. Haec experimenta ad te defero, ne olim dixeris, non fuisse praedicta; et argueris me negligentie. Pater meus antecessori tuo, Nicolao, et Venetis futuram Constantinopolis calamitatem praedixit. Non fuit adhibita fides. Amisit cum suo magno malo Christianitas regiam vrhem, et patriarchalem sedem, et Graeciae columen. Nunc ego de me vaticinorum. Si fidem datis et opem; saluabor: alioquin peribo; et mea ruinam multi sequentur.

1) intitulacija, 2) inskripcija, 3) dispozicija.

Vanjske karakteristike jajačkih isprava

U vanjske karakteristike isprava spadaju: *pismo*, karakteristični *grafički znakovi* (križ, inicijal, iluminirana slova i slično), *tinta*, *materijal* na kojem su pisane (pergament i papir) i *pečat*. Detaljni opis vanjskih karakteristika može se sačiniti samo za isprave čiji su materijalni izvornici sačuvani.

I. Hrvojevo pismo Splitsanima protiv kralja Ostoje, od 27. travnja 1411., nije sačuvano u prvotnom obliku pa se stoga za nj ne mogu ni opisati vanjske karakteristike.

II. Isto tako ni njegova povelja ženi Jeleni, od 2. travnja 1412., nije sačuvana u originalu već kao prijepis u knjizi drubrovačkih *Lettere e commissionis di Levante*. Međutim, u koroboraciji te isprave navodi se da je pečaćena Hrvojevim velikim visućim pečatom.

III. Ni Hrvojevo pismo kraljici Barbari iz 1413. nije danas poznato u originalu. Za nj F. Šišić u citiranom *Vojvodi Hrvoju*, str. 228 (prema Luciusu) veli da se ono još u XVII. st. čuvalo u arhivu obitelji Cindro u Splitu, a u bilj. 101 da je bez datuma ali da se svakako odnosi na god. 1413. iako ga pojedinci stavljaju u 1412. Budući da je to obično pismo ono samo po sebi ne može imati posebne vanjske karakteristike, a osobito kad nije sačuvano u prvotnom originalu.

IV. Tomaševa je isprava Mlečanima iz 1444. veoma bogata vanjskim karakteristikama, naravno jer je sačuvana u originalu.¹⁶ Pergament, na kojem je pisana, osrednje je kvalitete. Unutarnja je strana prilično dobra, osim što je dosta potamnila. Vanjska strana je jako požutjela i veoma loša. Na njoj su jako izražene rupice iz kojih su rasle životinjske dlake. Te se rupice mogu primijetiti čak i na unutarnjoj strani. Visina lijeve strane pergamenta je 28 cm, a desne 27,5 cm. Širina joj je pri vrhu 36 cm, a pri dnu 37,5 cm. Polje za pisanje teksta uokvireno je jednom vodoravnom i dvije okomite crte. Vodoravna i desna okomita povučene su pisaljkom i tintom, a lijeva okomita nekim oštrim predmetom tako jako da se s druge strane može vidjeti ispupčenje duž cijele okomice. Gornja margina je široka 3,7 do 4,2 cm, lijeva 3,5 cm, desna 4,2 cm, a ispod teksta je praznog prostora 4 cm. Tekst isprave počinje odmah na prvoj povučenoj crti. Dalje se ne vidi više nijedna vodoravna crta, iako tekst isprave teče u dosta pravim recima. Pismo je brzopisni kurziv

¹⁶ *Archivio di Stato Venezia, Miscellanea Atti Diplomatici*, busta 53, No 1099.

gotice, a slova su veoma sitna. Tekst obiluje kraticama. Samo je jedno slovo (početno S) ukrašeno. Napisano je skoro u obliku kruga s po dvije točkice u gornjoj i donjoj polovici. Visoko je 1,8 cm, a široko 1,5 cm. S lijeve su mu strane povučene prema gore i dolje ukrasne vijugave crte, a s desne samo gore, jer od gornjeg dijela počinje prvi redak teksta isprave. Na polju za adresu dodana je bilješka, pisana humanističkom kurzivom (*privilegium serenissimi domini regis Bossine, quod omnes Veneti sint tuti et securi in regno suo*). Iznad toga dodano je kasnijom rukom "1444 In castro Zayza Bossina" i pečat današnjeg arhiva u Veneciji.¹⁷ Pečat isprave visi o svilenoj vrpci. Materijal pečata je žuto smeđi, a u sredini crveni vosak. Riječima koroboracije sam kralj Tomaš u toj ispravi kaže da to nije njegov pečat (*et sigillo, quo ad presens utimur, puta ipsius condam domini Twerthko regis apatruī nostri eo quod nostrum sigillum nundum sculptum est, fecimus communiri, quodquidem sigillum quantocius sculptetur, si opportunum fuerit, eciam presentibus appendi faciemus*). Njegov naime još nije bio gotov pa se služio pečatom svoga prethodnika kralja Tvrtka, a svoj će naknadno dodati, ukoliko Republika bude zahtijevala. G. Čremošnik drži da je to pečat Tvrtka I.¹⁸ Istog su mišljenja Lj. Thalloczy i Lj. Stojanović, dok P. Anđelić drži da je to pečat Tvrtka II.¹⁹ To je četvrti sačuvani srednji pečat Tvrtka II. s promjerom 4,5 cm, a koji je najsličniji njegovom drugom sačuvanom pečatu srednje veličine.²⁰ Tekst legende pečata smješten je u ukrasnoj kružnoj traci na rubu pečata. Ispisan je gotičkom unicialom na latinskom jeziku (+ *S. TVRTCONIS: DEI GRACIA: REX. BOSNE: R.*). Dosađajući čitatelji toga natpisa razlikuju se samo u transkripciji posljednjeg slova, odnosno znaka teksta. Većina ih smatra da je to slovo R, koju skraćenicu razrješuju s *REGNI*. Neki drže da je to E, razrješujući skraćenicu *ET CETERA*, jer *REGNI* nema smisla. Treći pak to smatraju još nerazriješenim, pretpostavljajući da R može značiti skraćenicu za riječ *RASCIE*.²¹ Naše je mišljenje da su najbliže točnom rješenju oni koji tu skraćenicu razrješuju s izrazom *ET CETERA*, s tim da to nije slove E već jednostavno znak kraćenja kojemu je najsličnije slovo R. Potvrdu za to nalazimo u nizu latinskih isprava u kojima takav znak jednostavno označava skraćenicu za izraz *et cetera* (i ostalog ili itd.). Čak je i u samom tekstu natpisa pečata, o kojem je riječ, vidljivo da se taj znak svojom desnom *hastom* potpuno razlikuje od slova R. Pečatni znak toga pečata je cjelovit grb koji se sastoji od štita, kacige, vela, krune i perjanice. Štit s donje strane nema vrha trokuta, već je zaobljen izrazitije nego na prvom sačuvanom pečatu Tvrtka II. srednje veličine, što je novost i jedinstven primjer na bosanskim kraljevskim grbovima.²² Heraldčki znak na štitu je ljiljanov cvijet (kruna) s jednostavnom *diademom* ispod koje se nalazi veliko slovo T.

¹⁷ Opširniji opis donosi Gregor ČREMOŠNIK, Originalni dokumenti južnoslavenskih vladara u Mletačkom arhivu, *Spomenik SAN*, XCIII, Drugi razred, 72, Beograd 1940, str. 129-131 (G. ČREMOŠNIK, Originalni dokumenti, *Spomenik*, XCIII, Drugi razred).

¹⁸ IBIDEM, str. 130.

¹⁹ Pavao ANĐELIĆ, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, str. 39, 45-46 (P. ANĐELIĆ, *Srednjovjekovni pečati*).

²⁰ IBIDEM, str. 42.

²¹ IBIDEM, str. 42-43.

²² IBIDEM, str. 41, 43.

ispisano gotičkom unicitijalom, koje pak označava skraćenicu kraljeva imena *TVRTKO*. Taj se znak nalazi i na novcima, pa se to s pravom može smatrati Tvrtkovim grbom.²³ Kaciga se ne razlikuje od onih na drugim pečatima bosanskih kraljeva, ali je veo nešto drukčiji. On se pri kraju sužava i zavija u obliku repa, bez ikakvih nabora, dok mu je cijela površina ukrašena ljiljanima, odnosno križićima. Kruna je ukrašena, a perjanica uobičajena s velikim zaobljenim buketom. Ukrašen je sačinjen od dvolinijskog okvira sa šest lukova u koje je smješten pečatni znak. Na svim mjestima gdje se spajaju lukovi s njihove vanjske strane ucrtan je po jedan trokutić. Unutrašnjost okvira s obje strane pečatnog znaka ukrašavaju tanke vijugave lozice, od kojih jedna počinje s jednog kraja grba a druga s drugog nastavljajući se i na rub vela kacige, te slijedi od njezinog kraja u slobodan prostor.²⁴

V. U mletačkom je arhivu sačuvan i original donesene Tomaševe isprave iz god. 1450.²⁵ Pisana je na pergamentu veoma loše kvalitete. G. Čremošnik je još 1948. upozoravao da slova s te isprave otpadaju i da prijete opasnost da sva propadne.²⁶ Danas je u još gorem stanju tako da se mnogi dijelovi ne mogu uopće pročitati jer su propali. Unutrašnja je strana zamazana nekom smeđom tekućinom koju se pokušavalo skinuti sredstvom za čišćenje pa se učinilo još gore. Na tim su mjestima izbile ljubičaste mrlje kroz koje se dijelovi teksta također uopće ne mogu pročitati. Na mjestima gdje je pergament presavijen isprava je poderana. Izvanjska je strana pergamene žučkasta i veoma hrpava. Jako su izražene rupice od životinjskih dlaka. *A tergo* pergamene nalazi se ostatak bilješke koja glasi: "*Ratificatio (domini regis?) Bossine in pace cum domino...*" Krajevi pergamenta nisu ravno odrezani. Visina je 24 cm, a širina 42 cm. Prostor je za pisanje uokviren s dvije okomite i jednom (prvom) vodoravnom crtom. One su tako jako povučene oštrim predmetom da je na izvanjskoj strani ostalo veoma uočljivo ispupčenje. Ostale vodoravne crte povlačene su pisalom i tintom u veoma finom i tankom obliku. Svaka je crta povučena prema potrebi, tako da nijedna nije ostala neispisana. Na vrhu je ostalo slobodnog prostora 6,5 cm, dok su margine 7,5 lijeva i 3,7 do 4 cm desna. Tekst počinje sa slovom *S* koje je dosta veće od ostalih. Pismo te nenaočite bosanske isprave je veoma lijepa humanistička minuskula koja je estetski dotjerana do savršenstva. Po estetskom dojmu pismo i stil pisanja te isprave ne nadilazi nijedna humanistička ruka suvremenih zapadnoeuropskih kancelarija. To nam je svjedočanstvo o vrlo velikom stupnju organiziranosti latinske bosansko-humske i uopće bosanske kancelarije toga vremena, koja je upravo na svome vrhuncu. Svega trinaest godina kasnije ta će se kancelarija početi naglo raspadati. Njezina sudbina je do te mjere bila okrutna, da mi danas nemamo niti jedne njezine isprave koja je sačuvna na prostoru u kojem je djelovala. Diplomatičari i uopće povjesničari srednjeg vijeka mogu samo mislima sebi predočiti škrinje s bosansko-humskim ispravama kojima se danas u izvorima nailazi samo na tragove da su postojale. Sve što se sačuvalo od tih isprava, sačuvano je izvan Bosne i Huma.

²³ IBIDEM, str. 43.

²⁴ IBIDEM.

²⁵ *Archivio di Stato Venezia, Aiscellanea atti diplomatici e privati, busta 53, "*, No 1135.

²⁶ G. ČREMOŠNIK, Originalni dokumenti, *Spomenik*, XCIII, Drugi razred, str. 127-129.

Pečat se u ispravi navodi riječima: “*nostri sigilas sigilli appensione communiri*”. On visi o svijetlocrvenoj svilenoj vrpici. To je ustvari pečat s pečatnom slikom s obje strane (*sigillum duplex*), izraden od žutog voska, koji se kao svečani pečat počeo upotrebljavati od kralja Tvrtka I. Stoga G. Čremošnik i misli da je to pečat Tvrtka I.,²⁷ dok P. Anđelić drži da je to pečat Tvrtka II.²⁸ On na toj Tomaševoj ispravi nije sačuvan u cjelovitosti, nego se sačuvala samo lijeva polovica. Tip pečata je cijela figura kombinirana s ornamentikom i dosta nečitljivim natpisom. Promjer pečata je 10,5 cm. Taj veliki dvostrani pečat Tvrtka II. nije doduše sačuvan ni na jednoj ispravi njegove kancelarije. On je sačuvan na ispravama kancelarije kralja Tomaša i njegova sina Stjepana Tomaševića.²⁹ Ideničan je s pečatom kralja Ostoje, osim što je ime izmijenjeno. Čak su zadržani i novi heraldički znakovi koje je na pečat Tvrtka I. unio kralj Ostoja (liljanov cvijet na štitu). U pisanju imena *TVRTCONIS* u natpisu na obje strane pečata slova V i R su povezana. Tvrtko I. nije imao pečata ni grba s krunom u središtu položenog štita. Ime *STEPHI TVRTCONIS* na velikom pečatu nose oba Tvrtka. Kraljevi Dabiša i Ostoja su na pečatnjaku Tvrtka I. činili izmjene, ali nisu pravili nove tipare. Kralj je Ostoja posljednji činio izmjene unijevši pri tome i svoje ime u natpis s obje strane pečata. Takvim je slijedom izmjena do kralja Tomaša mogao dospjeti samo tipar s imenom kralja Ostoje. Stoga, ako se na otisku tipara nalazi samo ime Tvrtko, onda ga kao i izmjenu nije unio kralj Tomaš, jer bi on u tom slučaju unio svoje ime. Jedino je moguće da je u natpisu prepravljenoj Ostoja tipara kralj Tvrtko II. unio svoje ime. Budući da se Tvrtko II. služio i Ostojinim srednjim pečatom u neizmijenjenom obliku, onda je razumljivo da se mogao služiti i njegovim velikim pečatom na kojem nije mijenjao heraldičke oznake, ali je izmijenio ime, kako je činio i kralj Dabiša na dva pečata Tvrtka I. To su razlozi prema kojima, suprotno G. Čremošniku, P. Anđelić drži da je kralj Tomaš na svojoj ispravi, o kojoj je riječ, upotrijebio pečat kralja Tvrtka II.³⁰

VI. Original Tomaševe povelje o slobodi trgovine god. 1456. (7. siječnja) danas nije poznat. Lj. Stojanović 1934. u bilješci navodi da je pisana na papiru i da ima pečat.³¹

VII., VIII., IX. Tomaševa pisma iz 1456. (prvo od 3. ožujka i druga dva od 3. lipnja) nemaju izvanjskih karakteristika, jer nisu sačuvana u materijalnom izvorniku.

X. Povelja je Stjepana Tomaševića Dubrovniku od 23. studenoga 1461. pisana na pergamentu talijanske proizvodnje, osrednje kvalitete. Visina je lijeve i desne strane pergamene podjednaka u iznosu od 42,5 cm, ali je plika visoka lijevo 5,3 cm, u sredini 5,8 cm, a desno 5 cm. Širina je pergamene u gornjem dijelu 40,5 cm, a u donjem 41 cm. Ta je pergamena jedna od najvećih na kojima su pisane bosansko-humske isprave. Pisar i priređivač pergamenta za pisanje te isprave je dijak Branoš. Na pergameni je izvukao crte da

²⁷ G. ČREMOŠNIK, Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, N. S., IV-V, Sarajevo 1950, str. 124 (G. ČREMOŠNIK, Bosanske i humske povelje, *GZM*).

²⁸ P. ANĐELIĆ, *Srednjovjekovni pečati*, str. 47, bilj. 94.

²⁹ IBIDEM, str. 39.

³⁰ IBIDEM, 49-41.

³¹ Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 121.

bi mogao ravno pisati. Prvu je vodoravnu povukao 3,1 cm ispod gornjeg ruba šiljatim predmetom pa je na poledini ostalo ispupčenje. Druga je 2,1 cm ispod prve, dok je među ostalim razmak 0,87 cm. Na pergameni je ispisano 36 redaka teksta u visini od 31 cm. Lijeva je okomica povučena picalom uz marginu širine 2,7 cm. Crte nisu precizno povučene, ali su potezane po cijeloj pergameni tako da se na unutrašnjoj strani presavijene plike vide još tri crte. Branoš je nakon ispisivanja isprave brisao crte, ali ih nije dobro izbrisao pa se i danas vide. Sa strane se ne vide rupice od kojih su počinjale i završavale crte za pisanje. Vjerojatno je preko njih obrezana pergamena. Pismo je jednostavna brzopisna minuskula diploma, ne sasvim ujednačenih slova koja su na više mjesta spojena u kurzivu. Crvenom tintom je ispisan cijeli prvi redak, koji završava riječima "Tomašević kral'", i zadnji koji se sastoji od kraljeve subskripcije s devocijom. U ostalom tekstu nema crvenih slova. Branoš je posvetio više pozornosti prvom retku nego li kraljevoj subskripciji, iako je oboje ispisao istim majuskulnim slovima. Naime, za prvi je ostavio najviše prostora i iznad i ispod crte. Simboličku invokaciju u obliku križa ucrtao je u margini ispred teksta jednostavnim potezima bez ikakvih ukrasa. Okomita crta križa je 6,5 cm, a poprečna 1,8 cm. Okomita je na dnu zavijena u obliku simbola. Na mjestu gdje dolazi pečat plika pergamenta je unakrsno prorezana s tri proreza na sredini pergamene. Jedan je 1,5 cm iznad donjeg ruba, dok su ostala dva 3,5 cm iznad ruba, među kojima je razmak 2,8 cm. Početna vrpca je neobrađena svila svijetlocrvene boje. Provučena je s poledine na jednostavan način. Desni i srednji dio vrpce otkinut je tik uz pečat, a lijeva visi 23 cm ispod. Upotrebljen je veliki dvostrani viseći pečat o kojem je bilo riječi kod Tomaševih isprava. Pergamena je ispravno presavijena u gornjoj polovici prema dolje, a preko toga s obje strane na jednu trećinu prema unutra. Tako se dobilo šest polja površine 13,5x21 cm, što je neobično velik format, koji se inače izbjegavao radi kompliciranog slanja isprave. U donjem desnom polju *a tergo* isprave nalazi se suvremeni zapis dubrovačke kancelarije koji glasi: "*Priiilegio de Re Stefano de Bosna fiol de Re Thomas per confermati de priiilegi e per arzenti che non sia in contrabando salvo quelli che non son bolladi e che non sian represaglie 1461*". Ispod toga "*N. 5 del Pacch. XI*", a u lijevom gornjem polju oznaka bečkog arhiva "*No 289 an. 1461*".³²

XI. Prva je donešena isprava kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku od 25. studenoga 1461., kojom se obvezuje da će platiti dug svoga oca kralja Tomaša u iznosu od 305 litara i osam unči srebra (oko 68 kg), pisana na papiru bez vodenog znaka. Gornja margina je 3 cm, lijeva 4 cm, a desna 2,5 do 3,5 cm, dok je ispod teksta ostalo 10,4 cm praznog prostora u kojem je bio zalijepljen pečat. Pismo je Branoševa diplomatska minuskula s mnogobrojnim kurzivnim povezivanjem. Od ukrasa ispred teksta se nalazi križ veličine 1,8x1,2 cm, koji je ujedno i simbolička invokacija, i prvo slovo M veličine 1,2 cm. Pečat je pričvršćen s preko 6 mm širokom trakom koja je provučena od poledine prema naličju kroz dva proreza u razmaku od 2 cm. Preko voska je kockasti papir, čije su stranice veličine po 5 cm, preko kojeg je pritisnut tipar od kojeg je ostao loš otisak. U gornjoj strani

³² G. ČREMOŠNIK, Bosanske i humske povelje, *GZM*, IV-V, str. 191-193.

isprava je presavijena 7 cm, u donjoj 4,2 cm, a s lijeve i desne strane prema unutra jednu trećinu. Na srednjem polju *a tergo* nalazi se zapis dubrovačke kancelarije (*Per l(ibre) 305 on(ce) 8 per Re Stefano, obliga de pagar li arcenti tolti per Re Thomas 1461*). Na istom polju ispod je oznaka *N. 3 del Pach XI*, a u lijevom polju oznaka bečkog arhiva *No 291 an. 1461*.³³

XII. Druga donešena isprava kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku od 25. studenoga 1461., kojom naređuje svojim podanicima da ne ometaju dubrovačke trgovce, pisana je također na papiru, na kojem se nalazi vodeni znak u obliku potkovice, 3 cm visine i 2,3 cm širine, većim dijelom pokriven pečatom. Gornja margina isprave je 3 cm, lijeva i desna po 4,2 cm, a ispod teksta je ostalo praznog prostora 11,5 cm. Pismo je Branoševa polukurzivna diplomatska minuskula. Na početku je jednostavni križ koji je ujedno simbolička invokacija. Početno je slovo M visine 1,2 cm. Pečat je pričvršćen kao na prethodnoj ispravi, ali tipar nije pritisnut na položeni papir preko voska već je prije istopljen crveni vosak na kojeg je pritisnut tipar, pa tek onda preko formiranog pečata položen je kockasti mokri papir koji je toliko priljubljen uz pečat da je i na njemu ostao otisak pečata. Papir je danas odlijepljen, a otisak pečata je veoma dobro ostao. Isprava je presavijena na isti način kao i prethodna. *A tergo* u donjem polju nalazi se regesta dubrovačke kancelarije (*Saluo conduto per Re Stiepan che non se piglia saluo le gabelle vsate 1461*), a ispod oznaka *N. 1 del Pach. XI* i u lijevom donjem polju bečka oznaka *No 293 an. 1461*.³⁴

XIII. Treća sačuvana i donešena isprava kralja Stjepana Tomaševića iste datacije kao i prethodne dvije, kojom obećava Dubrovčanima isplatiti ostatak duga Tvrtka II., također je pisana na papiru na kojem se nalazi pečatom prekriven vodeni znak. Gornja margina je 2,5 cm, lijeva 3 cm, desna 2,5 do 4 cm, a ispod praznog prostora 11 cm. Pisar i pismo su isti kao i kod prethodne dvije isprave. Na početku je njegov križ, a isprava počinje velikim slovom B (V) koje je povećano na 1,4 cm i ukrašeno s tri točke u hasti i polukrugovima. U sredini prvog retka povećano je i slovo M u riječi *Milostiju*. Pečat je kao u prethodnoj ispravi, ali su sačuvani samo njegovi ostaci. Isprava je savijena odozgo 6,5 cm, odozdo 5 cm i s lijeve i desne strane po jednu trećinu prema unutra. *A tergo* na srednjem donjem prostoru nalazi se regesta dubrovačke kancelarije (*Per L(ibre) 99 onc(ie) 4. Per Re Stefano obliga de pagar l'arzeto tolto per Re Tuertcho*), a ispod *N. 2 del Pach. X* i u lijevom polju oznaka bečkog arhiva *No 290 an. 1461*.³⁵

XIV. I četvrta je donešena isprava, izdana Dubrovčanima 25. studenoga 1461. od strane kralja Stjepana Tomaševića, kojom odobrava kolanje njihova novca u Bosni, pisana na papiru. Gornja margina je 2,8 cm, lijeva 4 cm, desna 2,5 do 3,5 cm, a prazni prostor ispod teksta 7 cm. Isti je pisar Branoš sa svojom polukurzivnom minuskulom. Na početku je križ veličine 3x1,2 cm, kao i u prethodnoj ispravi, a služio je ujedno kao simbolička invokacija. Prvo je slovo B (V) povećano na 1,1 cm i M u sredini retka na 0,8 cm. Pečat je isti kao i u prethodnoj ispravi, ali je nešto bolje sačuvan. Isprava je presavijena odozgo

³³ IBIDEM, str. 193-194.

³⁴ IBIDEM, str. 194-195.

³⁵ IBIDEM, str. 195-196.

preko polovice, a s lijeve i desne strane trećinom prema unutra. *A tergo* je kratka regesta dubrovačke kancelarije (*Per moneta. Per Re de Bosna 1461*), a ispod oznaka *N. 4 del Pach. XI* i u donjem lijevom polju oznaka bečkog arhiva *No 292 an. 1461*.³⁶

XV. Konačno, pismo posljednjeg bosanskog kralja narodne krvi Stjepana Tomaševića iz 1461., možda i posljednje u njegovom životu, nema vanjskih karakteristika jer nije poznato u prvotnom izvorniku.

Unutarnje karakteristike jajačkih isprava

U unutarnje karakteristike isprava spadaju diplomatske formule ili sastavni dijelovi, jezik i stil. Za diplomatsku su analizu najvažniji sastavni dijelovi ili diplomatske formule isprava. Jajačke isprave, kao i općenito isprave srednjovjekovne bosansko-humske kancelarije i uopće srednjovjekovnih kancelarija, imaju svoje konvencionalne dijelove. To su naime protokol, tekst ili kontekst ili pak korpus i zaključak ili eshatokol. Unutar ta tri dijela sadržane su diplomatske formule isprava.

I. Protokol

Protokol obično sadrži invokaciju, intitulaciju s devocijom, inskripciju i salutaciju.

1) Invokacija (invocatio)

Od tri sačuvane i donešene Hrvojeve jajačke isprave samo njegova povelja ženi Jeleni iz 1412. sadrži invokaciju. U druge je dvije isprave nema jer su to pisma koja najčešće u pravilu nemaju te formule. U navedenoj Hrvojevoj povelji iz 1412. invokacija je zastupljena u svome simboličkom i verbalnom obliku. Simbol je križ, a verbalna glasi: "*V ime Otca i Sina i Dha (Duha) Sta (Sveta) amen*". Proširena je dakle i potvrdnom riječju *amen*. Taj se oblik invokacije najprije upotrebljavao na Istoku odakle je nakon krunjenja Karla Velikog za cara (800.) prešao na Zapad. U bosansko-humske je isprave ušao posredno preko isprava hrvatskih narodnih vladara. Od šest jajačkih isprava kralja Tomaša samo jedna sadrži invokaciju i to samo simboličku (u obliku križa). Sadrži je dakle samo njegova isprava pisana bosanicom god. 1456., dok drugih pet na latinskom jeziku nemaju invokacije. To je ujedno jedna od karakteristika bosansko-humskih latinskih isprava koje poslije Tvrtka I. ne sadrže invokaciju kao diplomatsku formulu. U ćirilskim bosanskim ispravama, kako ćemo kasnije vidjeti, nije takav slučaj iako bi se očekivalo da je one neće sadržavati, osobito simboličku, zbog patarenstva u Bosni i Humu. To je očito kod svih jajačkih isprava kralja Tomaša, pisanih latinskim jezikom, osim pisama koja i onako nemaju te formule. U donešenim ispravama za god. 1461. invokacija je kralja Stjepana To-

³⁶ IBIDEM, str. 196.

maševića, i simbolička i verbalna, sadržana u njegovoj ispravi za Primorje i Konavle, ispravi o obećanju isplate duga Tvrtka II. i ispravi o kolanju dubrovačkog novca u Bosni, dok je u ostale dvije nazočna samo u obliku križa (simbolička). Simbolička je dakle u onim ispravama čiji tekst počinje devocijom. Njezin je verbalni oblik u tim ispravama isti kao i u navedenoj Hrvojevoj bosaničkoj ispravi iz 1412. (*Va ime Ot'ca i Sina i Svetoga Duha amen*). Invokacijom se dakle u ime kršćanskog trojedinog Boga započinje pisanje isprave.

2) Intitulacija (*intitulatio*)

Intitulacijom se prezentira vladar u čije se ime isprava izdaje. Njome se dakle javnosti predstavlja izdavač sa svojim imenom i titulama. I za ovu su diplomatsku formulu, između ostalog, najbliži posrednički izvor bile isprave hrvatskih narodnih vladara. Sve donešene jajačke isprave sadrže formulu intitulacije. U Hrvojevoj hercegskoj ispravi Splitu 1411. ona glasi: "*Hervoye Dux Spalati etc.*", u ispravi ženi Jeleni 1412. "*Mi gdn* (gospodin) *Hr'voje her'ceg' spljetski i knez' Dolnjeh' Krai i veliki protogjer' kraljev'stva bosanskoga* i u pismu kraljici Barbari 1413. "*Heruoya Dux*". Najviše je naglašavana njegova titula *dux*, odnosno *herceg*. Kad bismo uzeli u obzir i njegove isprave izdane izvan Jajca, onda bi njegova intitulacija sadržavala i druge elemente. Tako je on *Inferiorum Bozne parcium wayuoda, supremus voyvoda regni Bosne, vicarius generalis regis Vladislavi et regis Ostoye, regnorum Rascie et Bosne summus voyvoda, regis vicarius generalis domini nostri Ladislavi in partibus Dalmacie et Croacie*, i navedeno *dux Spalati*. Svi ti elementi odgovaraju njegovoj realnoj moći koju je posjedovao. Intitulacija kralja Tomaša u njegovim jajačkim ispravama glasi: "*Stephanus Thomas dei gratia Rascie, Bosne et partis maritime rex etc.* (1444.), *Stephanus Thomas dei gratia rex Bosne, Rasie, Maritimeque* (1450.), *Mi gospodin Štefan' Tomaš' kral' bosanski i više* (1456., 7. siječnja), *Stephanus Thomas, Dei gratia rex Bosnae* (3. ožujka 1456. u subskripciji) i *Nos Stephanus Thomas, dei gratia rex Bossine etc.* (3. lipnja 1456.)". Ona je dakle u prvom pokazatelju da je Tomaš kralj Bosne, pa onda Srbije i Primorja. Njegov sin Stjepan Tomašević u jajačkim ispravama 1461. ima ovu intitulaciju: "*Mi gospodin Štefan' Stipan' Tomašević', kral' Srblem', Bosni, Primor'ju, Hums'ci zemli, Dalmaciji, Hr'vatom', Donim' Kraem, Zapadnim' Stranam, Usorje, Soli, Podri'nju i k tomu*" (23. studenoga), koju u četiri isprave dva dana kasnije (25. studenoga iste 1461.) krati u "*Mi gospodin' Štefan' Stipan', kral' Sr'blem', Bosni, Primor'ju i k tomu*". On je ustvari kralj Bosne, kako je to jasno i u pismu papi Piju II. 1462., s njezinim stečenim pokrajinama. Srbiju u intitulaciji navodi ispred Bosne iz razloga što je ta nasljedna kraljevina starija od bosanske, a Dalmaciju i Hrvate po dopuštenju ugarsko-hrvatskog kralja.

3) Devocija (*devotio*)

Devocija je sastavni dio intitulacije ali je izdvajamo kao posebnu formulu iz razloga što je ona u nekolicini jajačkih isprava izdvojena iz intitulacije i čak dolazi prije nje. De-

vocijom bosanski vladari naglašavaju da su oni kraljevi u prvom redu *Božjom milošću*, s tim da je to u praksi često bilo obratno. Njezino mjesto prije intitulacije u nekolicini donesenih isprava odraz je pisareve iskrene vjere u kršćanskog Boga, čime ujedno pokazuje svoju savjesnost u svome poslu pisanja isprava. Sve jajačke isprave, bez obzira jesu li povelje ili pisma, kraljeva Tomaša i njegovog sina Tomaševića sadrže formulu devocije. U ispravama pisanim latinskim jezikom imaju oblik *dei gratia*, a na hrvatskom *milostiju Božiom*.

4) Inskripcija (*inscriptio*)

Inskripcija ima ulogu adrese u ispravama koja može biti pojedinačna i općenita, ovisno o sadržaju i destinataru isprave. U Hrvojevoj jajačkoj ispravi iz 1411. Splićanima inskripcija je na prvom mjestu a ima pojedinačni oblik, to jest točno se zna na koga se adresira isprava (*Nobilibus viris, Comiti Judicibus et Consilio Ciuitatis Spalati, fidelibus nostris, dilectis*). Suprotno tomu, u njegovoj jajačkoj ispravi ženi Jeleni inskripcija je uopćena (*damo vidjeti vsakom čloyku (človiku) sadanim' i poslije budukim' prjed' kih' ov' naš' otvoren' list' pride*), da bi u njegovom pismu ugarskoj kraljici Barbari opet imala pojedinačni oblik (*Dominae Reginae, et Baronibus Regni Hungariae*). U jajačkim ispravama kralja Tomaša inskripcija je u poveljama općenitog oblika, a u pismima pojedinačnog. U dvjema donesenim njegovim poveljama ona glasi: "*universis et singulis tam presentibus quam futuris presens priuilegium inspecturis* (1444.) i *omnibus, ad quos he nostre patentes litere pervenerint*" (1450.); dok u pismima iz 1456.: "*vlasteličićem' i vsim' irgovcem' dubrovačcim'* (7. siječnja)", "*Reverendo in Christo patri fratri Joanni de Capistrano, franciscano praedictori, amico nostro charissimo*" (3. ožujka), "*Serenissime et excellentissime princeps et illustrissimum dominum*" (3. lipnja) i "*Serenissime princeps excellentissime domine, ac illustrissimum dominum*" (također 3. lipnja). I sve donešene isprave kralja Stjepana Tomaševića sadrže formulu inskripcije. Ona je međutim u nekim sadržana kao odvojena diplomatička formula, kako je naznačeno u tekstovima isprava, dok je u ostalim sadržana unutar drugih formula, odnosno nije samostalna.

5) Salutacija (*salutatio*)

Salutacijom vladar u ispravama pozdravlja dotičnog destinataru ili općenito koristi tu formulu da bi izručio pozdrav onima na koje se isprava odnosi. U donešenim se jajačkim ispravama odmah pri samom razgraničavanju diplomatičkih formula može zapaziti da nijedna ćirilaska isprava nema salutacije, dok je većina latinskih sadrži. Ona u Hrvojevu pismu iz 1411. ima neobičan oblik (*Fideles nostri nobis sincere dilecti*), dok je u Tomaševim ispravama uobičajenog oblika (*salutem in omnium salvatore*, 1444. i samo *salutem* 1450.).

II. Tekst

U tekst, kontekst ili pak korpus isprave spadaju arenga, notifikacija, naracija, peticija, dispozicija, sankcija, koroboracija i svjedoci.

6) Arenga

Arenga (*exordium, proemium, prologus*) kao diplomatska formula nije neophodna u ispravama. Ta formula sadrži moralnu, teološku, filozofijsku, i pravnu sentenciju koja se najčešće izražava biblijsko-teološkim mislima i citatima, da bi se opravdao čin isprave kojom se nešto daje destinataru. Od donesenih petnaest jajačkih isprava sadržana je samo u jednoj, i to u povelji Stjepana Tomaševića iz god. 1461. (23. studenoga). Njezin sadržaj je gotovo manji traktat ispovijedanja vjere u Boga. U njoj kralj Tomašević najprije neprestano iskazuje slavu njegovu vladaru Kristu, koji je stvorio nebo i zemlju, koji je iz milosrđa prema ljudskom rodu sišao s nebesa na zemlju i primio ljudski oblik, nakon čega uzide na nebesa da bi u svome kraljevstvu osigurao mjesto svojim vjernima. U takvom ozračju i Tomašević kao *rab' Boži* upravlja na zemlji kraljevstvom u ime Boga velikog kralja.

7) Notifikacija (*notificatio*)

Notifikacija (*promulgacija* ili *publikacija*) dosta je više od arenge nazočna u jajačkim ispravama. Tom se formulom ukratko najavljuje sadržaj isprave. U donešenim je ispravama nalazimo kod hercega Hrvoja 1411., zatim u Tomaševim pismima iz 1456. i Tomaševićevim poveljama iz 1461.

8) Naracija (*narratio*)

Naracija ili ekspozicija (*expositio*) u bosansko-humskim se ispravama javlja od vremena banovanja Bosnom knezova Bribirskih. Preko njih dakle ta formula ulazi u bosansko-humske isprave, jer je u ispravama njihovih prethodnika nema. Svojim sadržajem govori o okolnostima koje su prethodile pravnom činu isprave i o njegovoj dokumentaciji. Skupa sa sljedećom formulom (dispozicijom) čini bit isprave. Sadržaj naracije svake pojedinačne jajačke isprave jest ujedno povijesna datost koja je tradirana do naših dana, pa će o njezinom konkretnom sadržaju biti više riječi u poglavlju o okolnostima nastanka i povijesnom sadržaju tih isprava.

9) *Peticija (petitio)*

Peticija ili intervencija (*interventio*) u donešenim je jajačkim ispravama veoma rijetka. Nalazimo je svega dva puta i to u ispravama Stjepana Tomaševića Dubrovniku 1461. (isprava za Primorje i Konavle i isprava o kolanju dubrovačkog novca). U oba je slučaja spojena s naracijom. U njoj se spominju Dubrovčani kojima se nešto podjeljuje na njihove zamolbe i navode prijašnje privilegije koje su imali kod bosanskih vladara.

10) *Dispozicija (dispositio)*

Dispozicija je kao diplomatska formula najneophodniji dio svake isprave. Ona izražava volju donatora i čini srž isprave. Po svome opsegu može biti duža ili kraća, ovisno o predmetu isprave i načinu izražavanja donatora. S obzirom na pravni čin ona sadrži materijalni i moralni objekt koji se odnosi na destinataru isprave. Skupa s naracijom često puta čini jednu misaonu cjelinu. Upravo i ponajviše na osnovi njezinih podataka iz isprava nastaju određene pisane srednjovjekovne povijesti pojedinih država, krajeva, vladara i slično. Takve podatke donosimo u sljedećem poglavlju rada.

11) *Sankcija (sanctio)*

Sankcijom se izriče kazna onima koji bi ometali ostvarenje dispozicije, a nagrada onima koji pomažu njezino ostvarenje. Sankcija je kao nagrada rijetko nazočna u ispravama, dok je kao kazna učestala. Kazna u ispravama može biti duhovna i materijalna, a ponekad skupa i jedna i druga. Duhovna je kazna ušla u isprave iz crkvenih krugova. Njome se želi ostvariti ispravu, pa se stoga i nalazi konstantno uz dispoziciju. Međutim, sankcije kao diplomatske formule nema u jajačkim ispravama, osim samo jedanput i to u Tomaševićевой ispravi za Primorje i Konavle 23. studenoga 1461. Ni u njoj nije zastupljena kao cjelovita formula već samo jednim dijelom, u obliku *zakletve* kao dijelu sankcije. Ta zakletva u navedenoj ispravi glasi: “*Naipr'vo rotih se jaa rečeni gospodin' kral' s velmožami kraljev'stva mi više pisanimi, postaviv' ruci na sveto Evan'ćelie i na kr'st' časni, da e tvr'do i nepokolebivo, što se piše u sem' zapisu, gradu Dubrovniku i vsoi općini vlasteo dubrovačkih' do vika vikom*””. Njezina rijetkost u jajačkim ispravama pokazuje da su koroboracija s pečatom i svjedocima dovoljni jamac da će se dispozicija isprave ostvariti.

12) *Koroboracija (corroboratio)*

Sve jajačke isprave sadrže formulu koroboracije, dok je pisma ne sadrže. Njome se napominje da je isprava pokazana raznim osobama u prvom redu svjedocima, koji će ispravu potpisati ili staviti znak križa i lično, kako bi postala pravovaljana za javnost. Formula se koroboracije obično sastoji od dva dijela. U prvom se, koji je ponekad izostavljen,

najavljuju sredstva autentičnosti dok u drugom znakovi te autentičnosti ili ovjere isprave. Tom formulom isprava dobiva dokaznu moć u javnosti. Sredstva najave su najčešće pečat, kratka izjava da je isprava napisana, navođenje svjedoka i slično. U Hrvojevoj ispravi iz 1412. to su i pečat i svjedoci, dok je to u Tomaševoj ispravi iz 1456. (7. siječnja) samo pečat. U Tomaševićevim ispravama Dubrovniku 1461. naveden je samo pečat, osim u ispravi za Primorje i Konavle gdje je naveden i pečat i nabrojani svjedoci. Vjerojatno su i kod drugih njegovih isprava bili nazočni svjedoci koje nije bilo potrebno navoditi. Uz pečat i svjedoke u svim se Tomaševićevim ispravama nalazi i kraljev potpis.

13) *Svjedoci (testes)*

U Hrvojevoj ispravi ženi Jeleni iz 1412. navedeni su svjedoci koje on naziva svojim dobrim ljudima. To su: knez Milat Čučić iz Luke, knez Boravac iz Zemljenika, vojvoda Pripko iz Vrbanje, Hrvojev vojvoda Ivaniš Petrović iz Glaža, Gašpar Dijanišević iz Sane i Petar Iočić iz Vrbasa. Svi su oni navedeni s braćom. Isto su tako s braćom navedeni svjedoci Tomaševićeve isprave Dubrovniku za potvrdu Primorja i Konavala 1461. (23. studenoga). To su: vojvoda Petar Pavlović, vojvoda Tvrtko Kovačević, vojvoda Pavao Klešić, vojvoda Ivaniš Vlatković, vojvoda Pavao Čubretić, vojvoda Vukić Tihčinović, vojvoda Ivan Šantić, vojvoda Vladislav Vukčić, knez Vladislav Vuković, knez Marko Dragišić, a sa strane dvora pristav knez Radoje Vladimirić. Prvo su navedeni dakle svjedoci s većim titulama, dok taj redosljed kod Hrvoja nije bio poštovan.

III. *Eshatokol*

U eshatokol spadaju datacija, subskripcija, aprekacija i notar.

14) *Datacija (datatio)*

Formula datacije u ispravama predstavlja jednu od prvih vidljivih spoznaja i osnovni dokaz njihove stvarnosti i istinitosti. Ona je prvi pokazatelj vremena i često puta mjesta nastanka isprave. Datacija služi kao veoma pouzdan element autentičnosti isprave. Ta se formula obično sastoji iz dva dijela. Jedan je *datum* ili *datum temporale* a drugi *actum*, koji je u nekim ispravama isto što i *datum geographicum*. Većina se kronologičara složila da se *actum* odnosi uglavnom na mjesto gdje je izvršen pravni čin isprave. Hrvojeve isprave sadrže dataciju na kraju. Ni njegova kancelarija nije bila locirana na jednom mjestu, već je selila po raznim mjestima. Datacija njegovog donesenog jajačkog pisma iz 1411. glasi: “*Scripta in nostro Castro Ovi, die XXVII. Mensis Aprilis III. Indictione. Anno Domini M-o CD XI.*” Ta je datacija sporna kod naših kronologičara i diplomatičara pa ćemo joj posvetiti više pozornosti i prostora. Problem je u neslaganju indikcije i godine. I.

Lucius³⁷ stavlja tu ispravu u godinu 1411. (27. travnja). Međutim, F. Šišić³⁸ ispravlja tu godinu u 1410. (također 27. travnja). Šišića podržava i G. Novak.³⁹ Donekle Šišić ima pravo kad donosi 1410. umjesto 1411. jer se *de facto* radi o 1410. prema našem današnjem računanju godina (*stilus Circumcisionis*) po kojem godina počinje prvog siječnja. Na sreću u ispravi je donesena indikcija koja može dati za pravo i Luciusu i Šišiću. To je treća indikcija. Ako se uzme Luciusova godina 1411., kako i stoji u ispravi, onda bi njoj odgovarala četvrta indikcija. Šišić pod pretpostavkom da je treća indikcija točno navedena u ispravi, ispravlja godinu 1411. u 1410. To bi prema formuli $X+3/15$ izračunavanja indikcije bilo: 1. Lucius: $1411+3/15 =$ treća indikcija a trebala bi biti četvrta, i 2. Šišić: $1410+3/15 =$ treća indikcija, što je i točno. Međutim, i Šišić je isto tako mogao s pravom pretpostaviti da je u ispravi pogrešno stavljena treća umjesto četvrta indikcija a god. 1411. točna, jer i 1410. i 1411. odgovaraju Hrvojevu vremenu izdavanja isprave Splićanima. Nije sačuvan izvornik pa se ne zna je li Lucius pogrešno prepisao taj datum, ili je možda sam notar pogriješio. Bilo kako bilo držimo da Luciusov datum u toj ispravi nije u kontradikciji. Naime, u toj ispravi 1411. godina je uzeta prema *mos Venetus* računanja početka godine (1. ožujka). Ako se oduzme jedna godina, kako se inače radi, onda točno ispada Šišićeva 1410. koja pak odgovara navedenoj trećoj indikciji u ispravi. Notar je dakle u ovoj Hrvojevoj ispravi uzeo godinu 1411. prema *more Veneto* i treću indikciju iz jedne od četiri vrste indikcija koja pak odgovara i toj godini. Jednostavnije rečeno, notaru te isprave odgovara treća indikcija 1411. godini a nama 1410. Treća indikcija dolazi opet tek 1422. ili ako se ide unazad 1392. što se pak ne uklapa u povijesne okvire sadržaja isprave. U protivnom bi ta isprava trebala biti potpuno krivo datirana. Doduše, postoji jedna jedina nelogičnost u toj ispravi kad Hrvoje naziva Ostoju bivši kralj, iako je Ostoja već 1409. opet na prijestolju. Međutim, zna se zašto splitski herceg Hrvoje naziva kralja Ostoju tako, pa se isprava nikako ne može smatrati falsifikatom jer svi drugi izvori govore da je autentična.

Sljedeća sačuvana Hrvojeva datacija donesenih jajačkih isprava jest u njegovoj povelji ženi Jeleni 1412. Ona glasi: "*Pisan' u Jaici v. dn. msca travia po ljetjeh' Gospodnjeh' č.u.v.i. ljeto*", to jest 2. travnja 1412. Jasno je dakle navedeno mjesto pisanja isprave, dan, mjesec i godina Gospodnja. Njegovo pismo kraljici Barbari iz oko 1413. nije sačuvalo dataciju pa se ona mora određivati prema drugim izvorima. Isprave kralja Tomaša također sadrže dataciju na kraju. U dataciji njegove jajačke isprave iz 1444. (15. travnja) donosi se toponim (*Datum in castro nostro Jayza*), blagdan (*quarto die festi pasce*) i Gospodnja godina (*anno domini millesimo quadrigentesimo quadragesimo quarto*). Veći broj njegovih pisama i povelja izdanih izvan Jajca također donosi u dataciji blagdan. Datacija njegove jajačke povelje iz 1450. (24. listopada) najprije donosi godinu, zatim dan, mjesec pa tek onda mjesto. (*Anno domini millesimo quadrigentesimo quin-*

³⁷ I. LUCIUS, *Memorie istoriche*, str. 391 (izdanje 1674.).

³⁸ F. ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje*, str. 283.

³⁹ Grga NOVAK, *Povijest Splita*, I, Split 1978, str. 338, bilj. 568.

quagesimo, die XXIII octobris in opido nostro de Yaice). U njegovoj povelji iz 1456. (7. siječnja) elementi datacije su prvo mjesto, pa godina, mjesec i dan (*pisan' u gradu našem' u Jaicu va ljeta roštva Hristova č.u.n.s. ljeta genara ž. dan'*). Iste godine u pismu od 3. ožujka glasi: *Datum in castro nostro Jayze die 3. mensis Martii anno Domini 1456.*" Dakle, mjesto, dan, mjesec pa onda godina. Treba upozoriti da većina povjesničara krivo navodi da je to pismo izdano u svibnju iako to ne stoji u ispravi. Zabunu je unio Fermandžin koji je prvi donio tu ispravu i koji je vjerojatno omaškom zamijenio *mensis Martii* s *mensis Maii*. Ostala dva Tomaševa pisma istoga datuma nisu sačuvala na sebi dataciju pa se njihova godina saznaje preko mletačkih izvora, a može se pretpostaviti da su pisana u Jajcu. Datacija svih pet donesenih povelja iz 1461. kralja Stjepana Tomaševića sadrži mjesto izdanja, mjesec, dan i godinu. Svi su im elementi skoro isti u ispravi pisanoj 23. studenoga (*Pisan' u našem' slavnom' stonom' gradu u Jaicu miseca novem'bra k.g. dan' va lita roštva (Hristova) č.u.k.s.a. lito*) s onima u četiri ostale pisane 25. studenoga iste 1461. godine. Pisane su od istoga pisara pa je i razumljivo da su im elementi datacije ujednačeni. Tomašičevo pismo iz 1462. nema datacije, ali se godina njegova izdanja može nagađati iz drugih izvora. Mjesto njegova pisanja je najvjerojatnije bilo također Jajce. Vidljivo je naime iz donesenoga da su sve jajačke isprave sadržavale formulu datacije, iako je u nekima nestala jer nisu sačuvane u originalu. Datirane su dakle po Kristovu rođenju, a kao početak godine uziman je prvi dan siječnja.

15) *Subskripcija (subskriptio)*

Subskripcija je sadržana samo u Tomaševu pismu Ivanu Kapistranu 1456. (*Stephanus Thomas, Dei gratia rex Bosnae*) i u Tomaševićевой ispravi od 23. studenoga 1461. (*Štefan' Stipan' Božiom' milostju kral' bosans'ki i k tomu*). U oba primjera uključena je i devocija.

16) *Pisari*

Od svih petnaest isprava izdanih u Jajcu jedino se u Tomaševićevim navodi pisara. To je dijak Branoš o čijem je načinu pisanja isprava bilo govora u vanjskim karakteristikama donesenih isprava.

Sadržaj i povijesne okolnosti nastanka jajačkih isprava

I. *Pismo hercega Hrvoja gradu Splitu 1411. (27. travnja)*. Tim pismom herceg Hrvoje javlja splitskom knezu, sucima i vijeću da opozovu i oduzmu kuću i posjede koje su darovali kralju Ostoji. Kuća i posjedi su prije pripadali nekom gospodinu Petru Kacijaniću, kojemu su oduzeti vjerojatno zato što je radio protiv splitske općine. Kuća se nalazila u

gradu Splitu a posjedi unutar splitskih granica. Hrvoje naziva Splicićane “vjerni naši dragi” kao njihov herceg, a za dobra oduzeta kralju Ostoji savjetuje da ih dadu njegovom vjernom slugi Stanku Dujmovu iz Splita, kao i da mu za te posjede izdaju autentičnu i djelotvornu ispravu. Iz toga se pisma saznaje da je herceg Hrvoje te godine (1411.) u raskoraku s kraljem Ostojom. To je ujedno i pravi razlog zašto on zahtijeva od Splicićana da oduzmu rečene posjede kralju Ostoji. S druge strane herceg Hrvoje je tih godina u dobrim odnosima s kraljem Sigismundom pa stoga navodi tobožnju krivicu Ostojinu da se priklonio Turcima i bosanskim pobunjenicima, što je pak protivno ugarsko-hrvatskom kralju Sigismundu.

Ostojino trenutačno priklanjanje Turcima kao saveznicima bilo je nužno za njegovo lakše održavanje u borbi protiv protivnika. Hrvoje kralja Ostoju ujedno naziva “nekadašnji kralj” što znači da ga on niti 1411. ne priznaje bosanskim kraljem, iako je Ostoja te godine dobrano bio stao na bosansko prijestolje. Stoga Hrvoje pod “nekadašnji kralj” misli na prvu Ostojinu vladavinu kad ga je on i postavio za bosanskog kralja. Hrvoje mu sada prigovara da je uz Turke i bosanske pobunjenike protiv Sigismunda, a dobro je znao da je donedavno on bio najveći bosanski pobunjenik protiv Sigismunda i da je uza se vezivao i mnoge hrvatske velmože – dakle one koji su bili direktno pod Sigismundovom ugarsko-hrvatskom krunom. Te 1411. godine u ratu između Sigismunda i Bosne na sjeveru se Bosne odcijepi Usora i Soli, dok Gornji Kraji s gradom Jajcem ostaše i dalje u vlasti hercega Hrvoja.⁴⁰ Što se pak tiče Turaka sam je Hrvoje nekoliko godina kasnije osjetio što znači kad protivnička strana nametne Turke za saveznike. To ga je pod stare dane veoma koštalo, i to od istog Sigismunda i njegovih pristaša koji su isto tako kao on kralju Ostoji “prikrpili” da se priklonio Turcima. Prvi se protiv njega digoše njegovi “vjerni i dragi” Splicićani, koje je “iskreno” ljubio. To je naime vrijeme međusobnih trvljenja među vladarima i velmožama koji su kad bi nekoga htjeli skinuti s vlasti dotičnom nametnuli Turke i taj bi se kao po nekom nepisanom pravilu za to vrijeme našao usamljen. Tu su taktiku Turci obilato koristili u svojim osvajanjima.

II. *Povelja hercega Hrvoja ženi Jeleni 1412. (2. travnja)*. Ta je Hrvojeva isprava po svemu povelja, iako je pojedini diplomatičari drže pismom, vjerojatno iz razloga što Hrvoje nije bio krunjena glava. Ona je doista savršeniji diplomatički uzorak nego li mnoge kraljevske povelje. Naime, u svrhu svoga odlaska u Ugarsku, gdje se na kulturni i dostojanstven način izmirio s kraljem Sigismundom, herceg Hrvoje posuđuje u Vasenici šest tisuća zlatnih dukata a pri povratku u gradu Zvečanju još četiri tisuće osobnog novca svoje druge žene, Jelene Nelipičke. To je ukupno deset tisuća zlatnih dukata, za koje se Hrvoje želi hercegovici odužiti. Stoga joj za prvu posudbu u iznosu od šest tisuća dukata daje ispravom sve prihode svoga grada Kotora kao i sam grad s cijelom župom Vrbanjom. Istom ispravom za preostale četiri tisuće dukata zauvijek daje kuće u Dubrovniku sa svime što im pripada. Ujedno se za Dubrovnik u ispravi kaže da je u Dalmaciji. U ispravi Hrvoje izričito navodi da Jelena može po miloj volji raspolagati s Kotorom, župom Vrbanjom i kućama u

⁴⁰ Napretkova POVIJEST, str. 436.

Dubrovniku. Može ih prodati ili pokloniti komu hoće, a da se ni on, ni njegov brat, ni sin, ni sinovac, niti ijedan njegov čovjek neće protiviti. Sve obećano u ispravi potvrđuje svojim velikim visećim pečatom uz svjedočanstvo svojih dobrih ljudi. Tu su knez Milat Čučić iz Luke, knez Borovac Čemerović iz Zemljenika, vojvoda Pripko iz Vrbanje, Hrvojev vojvoda Ivaniš Petrović iz Glaža, Gašpar Dijanišević iz Sane i Petar Iočić iz Vrbasa. Za svih se navodi uopćeno da su s braćom. Šest godina kasnije Dubrovčani odgovaraju Hrvojevoj udovici Jeleni da može uživati kuće u Dubrovniku koje joj je ostavio njezin prvi muž Hrvoje.⁴¹

U vrijeme izdavanja te isprave Hrvoje Vukčić Hrvatinić je negdje na samom vrhuncu svoje moći. Taj je gospodar sjeverozapadne Bosne postao naime vojvoda 1380. Znatno je utjecao na razvoj političkih prilika u vrijeme dinastičkih borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje nakon smrti kralja Ludovika I. (1382.). Hrvatsko-dalmatinskim banom postaje 1391., namjesnikom u Hrvatskoj 1398. i splitskim hercegom 1403. Već te 1403. vojvoda Hrvoje, sada herceg, ima jedan dvor u Jajcu, a drugi u Splitu. Tada njegova intitulacija glasi: herceg Splita, potkralj Dalmacije i Hrvatske, veliki vojvoda bosanski i knez Donjih Kraja.⁴² Svojevremeno je postavljao i skidao pojedine bosanske kraljeve, čime je veoma ograničavao vlast krunjenih vladara. U sukobu sa Sigismundom Luksemburškim izabrao je Turke za saveznike (1415.), jer nije imao većeg izbora. Umro je 1416. ne pobijeden od Sigismunda. Hrvojeva žena Jelena, kojoj izdaje navedenu povelju, iz roda je Nelipića, sestra moćnog kneza Cetine Ivana. Nakon Hrvojeve smrti udaje se za kralja Ostoju.

Toponim *Vas'nicah'*, u kojem Hrvoje uzajmljuje šest tisuća dukata od žene Jelene, nije sasvim poznat, dok je *Zvečanj*, u kojem po povratku iz Ugarske zaima još četiri tisuće dukata, veoma poznat. To je njegov grad na Vrbasu koji je zidan u vrijeme njegove vlasti i kojeg naziva svojim dvorom. Prvi se put spominje u njegovoj ispravi Dubrovčanima od 15. siječnja 1404.⁴³ Tu je boravio i kralj Stjepan Ostojić koji 5. ožujka 1419.⁴⁴ također u njemu izdaje ispravu.

Grad *Kotor*, koji skupa sa župom *Vrbanjom* Hrvoje poklanja ženi, spominje se skupa s tom župom i u ispravi bana Stjepana II. Kotromanića izdanoj u Milama oko 1326.⁴⁵ U tom je gradu vjerojatno Hrvoje i umro 1416.

III. *Pismo hercega Hrvoja Sigismundovoj ženi kraljici Barbari 1413.* To je najduže Hrvojevo pismo i inače najduže među svim donesenim ispravama ovog rada. Ono izražava posljednji sukob između kralja Sigismunda i vojvode Hrvoja. U njemu se Hrvoje najprije jada kraljici Barbari i ugarskim barunima, a onda se prijeti. Najprije se žali da su mu (u

⁴¹ Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, str. 551-552, br. 574.

⁴² Napretkova POVIJEST, str. 390.

⁴³ F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, str. 252-253, br. CCXLI.

⁴⁴ IBIDEM, str. 282-284, br. CCLXVI.

⁴⁵ L. THALLOCY, Istraživanje o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje Kormenskog arhiva, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XVIII, Sarajevo 1906, str. 403-404.

Hrvatskoj) Ivan Gorjanski i ban Pavao Čupor oduzeli i zaplijenili sva imanja i posjede osim utvrde Požege, a da pri tome nisu pokazali nikakva kraljičina pisma da to čine po njezinoj naredbi. K tomu isti ti velikaši hoće mu uzeti i sva druga dobra, posjede i utvrde. Hrvoje se u pismu pita zašto to čine. Nekoliko je puta Hrvoje kraljici slao poslanike, ali su ih Ivan Gorjanski i Pavao Čupor zaustavljali i nisu im dali do kraljice, niti su pokazali kakvo pismo od kralja Sigismunda da to s pravom čine. Nadalje je Hrvoje tražio da ga sudi *Družba zmajeva* pa ako oni utvrde da je kriv, on će rado svoju krivicu snositi, ali mu ni to nisu dopustili. Budući da su oni oduzimali Hrvojeve utvrde, on je za osvetu njima oduzimao njihove, ali ne iz nevjernosti kralju i kraljici, već zbog uvrede, i uvijek je spreman vratiti ih onomu komu naredbe kralj i kraljica. Istovremeno predaje u zalog svoje utvrde *Vrbas* i *Kozaru* kako bi pokazao vjernost kralju i kraljici, tražeći ujedno oprostjenje za sve čime je uvrijedio kraljevsko veličanstvo. Nadalje Hrvoje traži da mu kralj Sigismund potvrdi sve povelje koje je izdao njemu i njegovu potomstvu. Za prigovor da je sklopio savez s Mlečanima i Turcima Hrvoje traži da se sastane sud u sastavu kralja Sigismunda, austrijskog vojvode, *Družbe zmajeva* kraljevskog veličanstva i poljskog kralja pa nek ispita istinitost tih glasina. Nađe li taj sud da je kriv, Hrvoje je spreman i glavu dati odrubiti. Nadalje, Hrvoje spominje svoje prelaženje u katoličku vjeru, povelju kojom mu se zakleo Sigismund sa svojim barunima da će ga štiti, svoje članove u *Družbi članova* u čijoj povelji stoji da nitko od članova ne smije biti osuđen bez savjeta, znanja i suda *Družbe*. Nadalje, Hrvoje u pismu podsjeća da je kraljici kum i da je ona dužna po svojoj vjeri pošteno suditi, a onda prelazi na prijetnju i posljedice koje se mogu dogoditi ako kralj ne bude htio učiniti sve navedeno. Najprije Hrvoje traži da mu se vrate utvrde, sa svim što im pripada, koje je dao kraljevim ljudima u znak vjernosti kralju. Nadalje se Hrvoje neće držati ugovora od dvanaest točaka koje mu je u vrijeme boravka u Budimu kralj Sigismund izdao u sadržaju dvaju pisama. Isto tako će Hrvoje obavijestiti sve kršćanske vladare da se ne poštuju zadana vjera u Budimu. Nadalje, Hrvoje prijeti da do sada nije tražio pomoći, jer je Sigismunda držao za svoga vladara, ali će od sada biti prisiljen tražiti pomoći tamo gdje je može naći (kod Turaka). U istom pismu izvještava kako se Bošnjani kane udružiti s Turcima i navaliti na ugarsko kraljevstvo. Tu u prvom redu misli na kralja Ostoju i njegovu stranku u Bosni, za kojeg je već u pismu Splićanima iz 1411. najavio da se “bivši” bosanski kralj sprijateljio s Turcima.

Castrum Požegu, koja se spominje u ovom pismu, vojvoda Hrvoje je dobio od Sigismunda u znak svoje vjernosti prema njemu i u zamjenu za neke ustupke.

Nekoliko puta spominjanu *Družbu zmajeva* osnovao je kralj Sigismund. *Du Cange* u svom *Glosariju*, pod natuknicom *Draco* pod brojem 3, o ovome donosi da je Sigismund imenovao Hrvoja članom te družbe u znak iskrene ljubavi uzimajući ga za svoga kuma, zajedno s prejasnom vladaricom gospođom Barbarom, ugarskom kraljicom, “našom predragom suprugom i brojnim vladarima svijeta i barunima naših kraljevstava u znak neraskidive veze odlučismo da mu damo kao osobitu počast dragocjen ukras to jest znak

znaja da ga svečano nosi”.⁴⁶ U svezi toga je i Hrvojevo primanje katoličanstva. Prema donesenom pismu izgleda da je on već bio primio katoličku vjeru na koju se indirektno poziva kad prijeti da će obavijestiti kršćanske vladare da se ne poštuje budimska zakletva. Pitanje njegova kumstva Sigismundu i Barbari u pismu nije jasno da li se radi o crkvenom ritualu ili o nečemu drugom. Po crkvenom pravu za svako crkveno kumstvo najosnovnije je krštenje, koje je Hrvoje kao pataren u jednom stupnju i imao. Jedino za kumstvo pri vjenčanju ni po crkvenim propisima nije potrebno biti kršćanin. Stoga bi se moglo na prvi mah zaključiti da je Hrvoje kum Sigismundu i Barbari na vjenčanju i kao takav mogao je uz dobru volju okoline biti kum kao pataren, odnosno “bosanski krstjanin”. Međutim, u istom se pismu Hrvoje kune svetim Ivanom što odbacuje sve gornje pretpostavke i potvrđuje da je on bio stvarno primio katoličanstvo, radi kojega mu je žao umrijeti u poganskoj (patarenskoj) vjeri, ali to mora zbog događaja posljednjih godina njegova života, kako se dade zaključiti na temelju ovoga pisma. Kratko rečeno, Hrvoje se uvjerio iz postupaka kralja, kraljice i njihovih baruna, da se ponašaju neljudski i nekršćanski, što je pak ozbiljno poljuljalo opravdanost njegova prijelaza iz patarenstva u katoličku vjeru, pa time ni katoličanstvo općenito nije ispravno i on se stoga vraća u svoju “dobru i staru vjeru”. U svezi spominjanja sv. Ivana može se pretpostaviti da je to ime Hrvoje dobio na krštenju pri ulasku u katoličku vjeru ili je pak sagradio neku crkvu posvećenu sv. Ivanu što je vrlo vjerojatno s obzirom na ondašnje običaje. Možda se ta crkva nalazila u blizini njegove bosanske prijestolnice Jajca. Da pokaže da je i u tome vjeran Sigismundu, sagradio je usred patarenstva katoličku crkvu. U protivnom zna se da patareni nisu štovali svece, a što se pak tiče samog kumstva neki povjesničari drže da je Hrvoje bio kum Sigismundovoj i Barbarinoj kćeri Elizabeti.⁴⁷

Castrum Vrbas i *castrum Kozara* su, kako se vidi iz pisma, Hrvojevi gradovi. Poslije Hrvojeve smrti spominju se kao Sigismundovo vlasništvo.⁴⁸

IV. *Povelja kralja Tomaša mletačkim trgovcima 1444. (15. travnja)*. Ta je povelja nastala nakon mnogobrojnih pregovora između Tomaševih poslanika s jedne i mletačkih s druge strane, te dogovorom između samog kralja Stjepana Tomaša i mletačkog dužda Franje Foskarija. Ona donosi mnoštvo podataka o trgovini između Bosne i Venecije. U njoj kralj Tomaš (1443.-1461.) iznosi kako se dogovorio sa svojim velmožama i vlastelinima da mletački podanici mogu slobodno i sigurno, bez ikakve prepreke i smetnje, dolaziti, boraviti, stati i trgovati u svim oblastima bosanskog kraljevstva. Svi mletački trgovci i svaki mletački podanik dolaskom u Bosnu oslobađa se svih davanja i nameta. Oslobađaju se granične carine, poreza na trgovinu, svih novčanih darivanja, slobodno mogu boraviti sa svojim obiteljima i drugim osobama, mogu slobodno držati svoje lađe u bosanskim vodama, sobom mogu nositi bilo kakve potrepštine, prtljagu, platno, čak i oružje, mogu se

⁴⁶ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II, str. 863, bilj. 16.

⁴⁷ Napretkova POVIJEST, str. 429.

⁴⁸ Marko VEGO, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957, str. 62.

kretati s konjima, bilo tovarnim, bilo jahačim, trgovačkim artiklima, novcima i svim drugim dobrima i stvarima – uvijek slobodno i bez ikakvih zapreka. Pod istom garancijom mletački trgovci mogu uvoziti svoju robu u Bosnu ili pak izvoziti bosansku robu u mletačke krajeve i drugdje. Isto se to odnosi na novce i druge stvari. Nadalje kralj Tomaš tom poveljom obećava mletačkom duždu i njegovim podanicima da će zapovjediti i u djelo sprovesti da svi bosanski upravitelji, zapovjednici tvrđava, župani, suci i drugi službenici bosanskog kraljevstva pruže pomoć i potporu mletačkim podanicima, naređujući da u svakom dijelu bosanskog kraljevstva u kojega dođu duždovi podanici budu sigurni u domovima u kojim prebivaju, za koje će se plaćati minimalno, i da će se prema tim podanicima u cijelom bosanskom kraljevstvu postupati s poštovanjem. Kralj Tomaš također obećava da će rijeka Neretva i sve druge rijeke bosanskog kraljevstva, kao i druge bosanske vode, kako slatke tako i slane, biti otvorene za Mlečane i njihove podanike, tako da oni mogu slobodno i sigurno i danju i noću, u vrijeme rata i u vrijeme mira, svojim brodovima, galijama ploviti, dovoziti trgovačku robu, slobodno i sigurno raditi s novcima i bilo kojim drugim dobrima bez plaćanja brodarine, obalarine ili nekih drugih carina i nameta. Ali, u povelji se izričito navodi da se Mlečani u Bosni ne smiju baviti trgovinom soli ili bilo kojim poslovima oko soli, osim ako bi to kralj posebno dozvolio ili pristao na to. To je i razumljivo jer je tu povlasticu kralj Tomaš dao dubrovačkoj Republici, kao što su to uostalom činili i njegovi prethodnici.

Nadalje kralj Tomaš tom poveljom garantira Mlečanima, da će, ako se slučajno dogodi da koji Mlečanin ili mletački podanik bude u Bosni opljačkan i zarobljen, što se inače događalo trgovcima u Bosni, platiti i nadoknaditi svu štetu iz svojih kraljevskih dobara.

U povelji se također donosi podatak o novcu koji se upotrebljavao u Bosni u Tomaševo vrijeme. Naime, u opticaju je bio dubrovački novac, ali kralj Tomaš najavljuje da će za kratko vrijeme uvesti u opticaj svoj vlastiti novac i da će on jednako vrijediti kako za bosanske podanike i trgovce tako i za mletačke trgovce i podanike. Ujedno dodaje da neće, ako nađe za korisno, puštati u opticaj vlastiti novac, i da će u cijelom bosanskom kraljevstvu uvesti mletački novac. Zasigurno je to bio veliki strah i šteta za dubrovačku Republiku.

U istoj toj povelji kralj Tomaš spominje svoga oca, kralja Ostoju, i strica svoga kralja Tvrtka (II.) potvrđujući ujedno i sve njihove povelje i pisma izdane Mlečanima. Povelju pečati pečatom svoga prethodnika kralja Tvrtka II., jer njegov još nije napravljen. Povelja je izdana u Jajcu koje je još pred kraj druge vladavine Bosnom kralja Ostoje sve više postajalo centar bosanskog kraljevstva, a pogotovo u Tomaševo vrijeme i u vrijeme njegovog nasljednika.

Rijetko je koja bosansko-humska povelja ili pismo tako bogata podacima, pogotovo o trgovini, kao što je ova Tomaševa o kojoj je riječ. I u njoj je nazočna blagonaklonost bosanskih vladara prema Mlečanima koja je očita u svim ispravama koje su bosanski vladari izdali njima. Ta naklonost nije potpuno objašnjena u historiografskoj literaturi, tim više što se zna da Mlečani nisu, kad se sve zbroji, zaslužili toliku pozornost, jer su radili na

slabljenju bosanske države i puštali na milost i nemilost drugima bosanske vladare kad im je bilo najgore i kad im je vlast visjela o koncu, a sve radi svoje sitne računice.

Pravni osnov ta povelja ima u ispravi kralja Ostoje iz godine 1404.⁴⁹ i u ispravi kralja Tvrtka II. izdanoj 1422.⁵⁰ Obje se te isprave odnose na mletačke trgovce i mletačke podanike kao i donešena Tomaševa iz 1444.

V. *Povelja kralja Tomaša Mlečanima 1450. (24. listopada)*. Ta je povelja jedna iz serije isprava bosanskih kraljeva koja govori o međudržavnim odnosima. Ima oblik ugovora. Njezin je original sačuvan do danas i nalazi se, kako je već rečeno, u *Archivio di Stato* u Veneciji, ali je veoma oštećena. Njome kralj Tomaš priznaje međudržavni ugovor između aragonske kraljevine na čelu s kraljem Alfonsom V. i Mlečana na čelu s duždom Franjom Foskarijem. Naime, Mlečani su sklopili ugovor o miru s aragonskim kraljem u koji je bio uključen i bosanski kralj Stjepan Tomaš na mletačkoj strani. Na to je kralj Tomaš izdao u gradu Jajcu povelju kojom se obvezuje štiti i poštivati sve točke sklopljenog ugovora između Mlečana i aragonskog kralja. Tijekom cijeloga svoga kraljevanja kralj je Tomaš bio u dobrim odnosima s mletačkim duždovima, osobito s Franjom Foskarijem. O tome nam pored ove povelje svjedoče i drugi mnogobrojni dokumenti. Takvi dobri odnosi mnogo su doprinijeli unapređivanju trgovine između Bosne i Venecije. S druge strane Bosna se, bez obzira na dobre odnose, često puta nalazila u podređenom položaju zbog mletačke političke superiornosti. To se osobito pokazalo pred pad Bosne pod Turke kad joj je Venecija mogla pomoći ali nije zbog svojih vlastitih interesa.

Oppidum Jajce, kako ga navodi isprava u kojem je datirana, u XV. stoljeću je kraljevska prijestolnica. Sagradio ga je vojvoda Hrvoje krajem XIV. i početkom XV. stoljeća. U njemu je najprije stolovao vojvoda Hrvoje, kasniji herceg, a poslije njegove smrti bosanski kraljevi. Jajce je imalo burnu povijest sve do zadnjeg pada pod Turke.

VI. *Povelja kralja Tomaša dubrovačkim trgovcima 1456. (7. siječnja)*. Tom poveljom kralj Tomaš dozvoljava slobodu kretanja i trgovine po Bosni svim dubrovačkim trgovcima, osim dvjema njihovim trgovačkim obiteljima – Pašku Stipašiniću i Latinčiću. U toj su trgovini dubrovački trgovci dužni plaćati carine samo u onim mjestima gdje su ih plaćali u vrijeme Tomaševa strica Tvrtka II., a te su se nalazile na istim mjestima gdje su danas Tomaševi. Kako bi Dubrovčani mogli slobodno trgovati po Bosni, kralj naređuje svojim službenicima, vojvodama, knezovima i svim podložnicima svoga kraljevstva da ih u tome ne ometaju. U slučaju da trgovci budu napadnuti i opljačkani, kralj se obvezuje da će im sve biti nadoknađeno i krivci kažnjeni.

VII. *Pismo kralja Tomaša Ivanu Kapistranu 1456. (3. ožujka)*. Tim pismom kralj Tomaš javlja franjevcu Ivanu Kapistranu da mu je poslao poslanstvo u kojem se nalazi fra

⁴⁹ Š. LJUBIĆ, *Listine*, IV, str. 39-41.

⁵⁰ IBIDEM, VIII, str. 202-205.

Ilija iz Bosne, Toma Mišljenović i Gašpar Aichesig (Alješinić?). Poslanici trebaju usmeno saopćiti Kapistranu što mu kralj poručuje. Vjerojatno se radilo o nekim zajedničkim planovima prema Turcima protiv kojih se Ivan Kapistran žestoko borio. Posebno se istakao u obrani Beograda od Turaka 1456. Kralj je Tomaš bio neprestano nadziran od Turaka u Vrhbosni pa je stoga morao slati povjerljive poslanike s usmenim porukama kako mu Turci ne bi otkrili namjere. Da se u ovom pismu radi o traženoj pomoći protiv Turaka govori i podatak da je upravo 1456. (3. lipnja) Tomaš uputio mletačkoj vladi svoje poslanike hvarskog biskupa Tomu i Trogirana Nikolu Testu da izlože u Mlecima u kakvom se stanju nalazi bosansko kraljevstvo i da traže mletačku pomoć. Turci su tada tražili od bosanskog kralja četiri grada, od kojih je jedan Bistrica (Livno), koja se nalaze dan hoda od Splita, Trogira, Šibenika i Zadra, koji su u mletačkoj vlasti.⁵¹ Time je kralj Tomaš htio ukazati Mlečanima da je i njihov teritorij u opasnosti pred Turcima, pa tim više imaju razloga pomoći bosanskom kraljevstvu. Njegov poslanik fra Ilija iz Bosne je, kako sama isprava kaže, kustos bosanske kustodije, ali je inače porijeklom iz Požege. Ostala dva poslanika, Toma Mišljenović i Gašpar Alješinić?, kraljevi su službenici, od kojih je potonji manje poznat. Kralj je Tomaš to svoje pismo izdao u kraljevskom gradu Jajcu, ali treba upozoriti i na ovom mjestu da se njegova datacija krivo držala kod pojedinih povjesničara.

VIII. *Pismo kralja Tomaša mletačkoj Republici 1456. (3. lipnja)*. Tim pismom bosanski kralj Tomaš moli mletačkog dužda i cijelu mletačku Republiku za pomoć protiv Turaka. Pismo ima oblik molbe. Naime, uoči same *Beogradske bitke* između kršćanske vojske na čelu s Ivanom Hunjadijem, Ivanom Kapistranom i papinim legatom kardinalom Ivanom Carvajalom s jedne strane i Turaka, koji su na čelu sa sultanom napali na Beograd, s druge strane, kralj Tomaš poslao u Veneciju svoje poslanike hvarskog biskupa Tomu i Trogirana Nikolu Testu s ovim pismom da saopće mletačkoj vladi jedno stanje bosanskog kralja i Bosne zbog opasnosti od Turaka. Poslanici u pismu iznesoše da nikada nije bilo toliko nevolje niti stvarne potrebe suprotstaviti se Turčinu koji hoće Tomašu oteti kraljevstvo. Do sada je Tomaš ublažavao sultanovu nezasićenost davanjem velike svote novca, ali sada sultan ni s tim nije zadovoljan pa povrhu svega traži četiri bosanska grada, da bi lakše mogao osvojiti cijelo bosansko kraljevstvo. Kralj u pismu i preko poslanika poručuje Mlečanima da promisle kolika će opasnost nastati za Dalmaciju i Istru ako on preda ta četiri grada i ako Bosna poklekne pred Turčinom. Bit će slično kao kad je pao Konstantinopol, posljedice čijeg pada je predvidio Tomaš.

Nadalje u pismu kralj Tomaš govori kako je doznao za sultanove namjere od svojih pouzdanika prijatelja, koji su ujedno sultanovi podanici i to na izvorima podataka, pa točno zna što se zbiva na sultanovu dvoru, kao što su znali o napadu na Carigrad, o čemu je Tomaš na vrijeme javio Mlečanima. Tomaš traži savjet i pomoć jer je prisiljen ili predati tražene gradove ili zaratiti s Turcima. I jedno i drugo mu je teško, osobito ako ne dobije

⁵¹ Napretkova POVIJEST, str. 536-538.

pomoć od Mlečana i ostalih zemalja, jer je turska moć jača od bosanske. U protivnom mora predati tražene gradove. Ako bude morao zaratiti s Turcima, kralj će Tomaš morati silom prilika neke gradove razoriti, a neke dobro čuvati, pa stoga za njihovo čuvanje moli od Mlečana nekoliko strijelaca i dosta oružja, jer ga u tim gradovima nema dovoljno. Ponovno naglašava da ako izgubi te gradove, za koje kaže da ih treba dobro čuvati, da onda ni mletačka mjesta u Dalmaciji neće ostati na miru. Bude li morao zbog rata Tomaš bježati iz svoga kraljevstva, moli u pismu i preko poslanika Mlečane da ga prime i osiguraju prolaz kroz njihov teritorij i da mu osiguraju boravak u svojim zemljama i mjestima kroz neko vrijeme. Moli nadalje Mlečane da ako mu misle pružiti pomoć, odmah odgovore preko njegovih nazočnih poslanika, kako bi se znao ravnati, tim više jer mu sultan u posljednjem pismu traži dvadeset tisuća *stara* žita, odnosno deset tisuća *salma*, prijeteći da, ako to ne preda, od njega više neće imati mira.

Na to kraljevo očajničko pismo mletačka vlada odgovara 14. lipnja iste (1456.) godine bez nekih znakova uznemirenja da joj je žao što je bosansko kraljevstvo došlo u takvo teško i jadno stanje, te da u slučaju potrebe kralj može unovačiti do stotinu strijelaca na njezinom području. Ako bude morao bježati iz zemlje, može on i oni koji s njim dođu sa svojim bogatstvom doći u mletačke zemlje i mjesta.⁵²

IX. *Drugo pismo kralja Tomaša mletačkoj Republici 1456. (3. lipnja)*. I to pismo kralja Tomaša istog je datuma kao i prethodno, kako se to doznaje iz njihovih prijepisa. Donijeli su ga u Mletke također Tomaševi poslanici hvarski biskup Toma i Trogiraniin Nikola Testa kao i prethodno. Prijepis ga donosi kao "drugu molbu kralja Tomaša" iz iste godine, što znači da su ga Tomaševi poslanici predali mletačkoj vladi i da je ona o njemu raspravljala poslije onoga u kojem bosanski kralj traži pomoć protiv Turaka. U potonjem preko poslanika kralj Tomaš izlaže svoje molbe mletačkoj Republici da složno obrane sinove pokojnoga bana Petra Talovca od kneza Urliha Celjskog. Kralj Tomaš potanko u pismu izlaže mletačkoj vladi, na čelu s duždem, da je i njoj dovoljno jasno da grof Celjski nastoji svim silama oduzeti hrvatsku banovinu od "sirotih" sinova bana Petra Talovca, koji su pak pod mletačkom zaštitom i zaštitom bosanskog kralja. Stoga Tomaš smatra nepoštenim grofa Celjskog što se otima za hrvatsku banovinu, župu Cetinu i grad Klis, a sve to čini iz mržnje prema bosanskom kralju i na štetu njegova kraljevstva. Celjskoga Tomaš ocrnjuje da je gori od Turčina po bosansku i mletačku državu, samo kad bi bio jači. Ujedno prigovara Mlečanima da ih je svojevremeno opominjao da će grad Ostrovica pasti u ruke Celjskoga i da su to mogli spriječiti ali nisu. Da je Ostrovica kojim slučajem na bosanskoj granici kao što je Knin, Tomaš veli da ne bi dopustio grofu Celjskom da je zauzme i da je suzbio grofovu vojsku u njegovim pokušajima da zauzme Knin.

Kaštelani i upravitelji gradova koji pripadaju sinovima pokojnog bana Petra Talovca uvijek su našli razloga da odbiju predati Celjskome gradove govoreći mu da će to učiniti kad se ugarsko-hrvatski kralj vrati u Budim i izričito im to zapovijedi. Međutim,

⁵² Š. LJUBIĆ, *Listine*, X, str. 89-90; Napretkova POVIJEST, str. 538.

izvješćuje nadalje Tomaš u pismu, kralj je stigao u Budim i izdao grofu Celjskom povelju po kojoj mu daruje hrvatsku banovinu, a osim toga je poslao u Hrvatsku svoga plemića Simona Koporovića (Coporouich) s punomoći da Celjskoga uvede u posjed, misleći da će to ići mirnim putem. Simon je već trebao stići, a Tomaš smatra da do toga ne smije doći, pa savjetuje Mlečanima da ako neće otvoreno raditi protiv Celjskoga, neka onda potajno pomognu kaštelanima Talovčevih gradova, opskrbljujući ih hranom, prahom, puškama i drugim oružjem. Sa svoje će strane Tomaš učiniti sve da pomogne Talovčevim sinovima, a Mlečani ako hoće bar potajno pomoći, neka onda navedeno pošalju što prije jer upravitelji spomenutih gradova ne mogu dugo izdržati napad. Ne budu li imali povjerenja u Mlečane i bosanskog kralja, brzo će gradove predati Celjskome. Stoga to na vrijeme treba predusresti.

Tomaš nastavlja u pismu da je Mlečane jednom drugom prilikom izvijestio da je “Knin glava Hrvatske” i da ga Celjski želi prvoga uzeti. Stoga Tomaš predlaže da ga Mlečani uzmu za sebe, tobože da se spriječi veće zlo, a ako oni to neće, neka ga prepuste njemu, pa će onda skupa s Mlečanima obraniti ostale Talovčeve gradove. Dogodi li se da Knin padne u bosanske ruke, Celjski će ga onda tražiti natrag od Tomaša, a ostale će Talovčeve gradove pustiti na miru.

Tomaš nadalje u pismu smatra da ako Hrvatska s Kninom padne u ruke grofa Celjskog, on će odmah posegnuti i za Dalmacijom. O tome je Celjski već govorio njemu (Tomašu) i pokušao s njim sklopiti savez protiv Mlečana. Tomaš pretpostavlja da Celjski i njima (Mlečanima) govori o nekom savezu, ali ako bude drukčije rekao nego što to govori on (Tomaš), neka sami prosude što je istina. Još uvjetuje Mlečanima da pišu hercegu Stjepanu Vukčiću, ako smatraju da je to pametno, da ne pomaže grofa Celjskog protiv Talovčevih sinova, jer su pod mletačkom i bosanskom zaštitom. Tomaš nadalje javlja Mlečanima, kao da oni to ne znaju i bez njega, da je grof Celjski ne samo saveznik i prijatelj hercega Stjepana, već i njegov rođak. Zaslugom grofa Celjskog herceg je dobio od ugarskog kralja povelju kojom mu je darovao grad Split, što je razlog da im se međusobne granice što više približe jedna drugoj. Dobije li grof Celjski Hrvatsku, njegove će se granice spojiti s hercegovim, završava Tomaš to svoje pismo.

I na ovo je kao i na prethodno Tomaševo pismo mletačka vlada odgovorila 14. lipnja 1456. zavijeno i neodređeno, bez konkretnog odgovora i pomoći kralju Tomašu. Prepušta mu na volju grad Knin, znajući da ga neće moći zauzeti, odnosno pomoći njegovu obranu protiv Celjskoga, kad mu je ionako kraljevstvo u jadnom stanju, kako je i sam priznao u prethodnom pismu o kojem je već raspravljeno. Mlečani su se naime bojali poslušati kralja Tomaša iz straha od grofa Celjskog i hercega Stjepana Vukčića. Stoga je grof Urlih Celjski lako dobio svu Hrvatsku u drugoj polovini 1456. osim Klisa, koji se predao Mlečanima. Bosanski kralj je ovom prilikom ostao kratkih rukava iako se živo zanimao za hrvatsku banovinu i baštinu Talovaca. Talovčevi gradovi Klis, Sinj, Čačvina, Petrovac, Ključ, Lab i drugi na koje je računao Tomaš, svi odreda dođu u vlast Celjskoga, osim Klisa kojeg su Mlečani uspjeli pridobiti za sebe, jer im je bio potreban kao vrata Splitu i Trogiru u unutrašnjost. Kralj se Tomaš ovog puta nije mogao okriti titulom *rex Croatorum*.

Pored kralja Tomaša, Mlečana i grofa Urliha Celjskog za gradove pokojnog bana Petra Talovca jagnio se i herceg Stjepan Vukčić, komu bi imponirala titula *ban Hrvatske*. On je tu titulu htio dobiti diplomatskim putem preko ženidbe. Naime, baš u to vrijeme umrla mu je žena Jelena pa je htio oženiti udovicu bana Petra Talovca, Jadvigu. Međutim, Mlečani ga preduhitre sklopivši preko splitskog kneza savez s banovcem Tomašem Bojničićem i kaštelanima Talovčevih gradova, koji im predadoše pod njihovu zaštitu gradove Klis, Sinj, Čačvinu, Petrovac, Ključ, Knin i Lab.⁵³

Grad *Ostrovica* koja se spominje u ovom pismu odgovara zadarskoj Ostrovici. Ona je kraće vrijeme bila u rukama bosanskih velikaša Hrvatinića, ali to Tomaš ne spominje, valjda iz nekog respekta prema Mlečanima koji su čekali priliku da je ugrabe.

Iz ovog se pisma također saznaje da je grad Knin na granici između Bosne i hrvatske banovine i da je pod zaštitom kralja Tomaša, kao i ostali Talovčevi gradovi banovine Hrvatske, i da je Tomaš već jedanput obranio Knin od vojske grofa Celjskog.

U donesenom se pismu navodi da je grof Celjski ne samo saveznik i prijatelj hercega Stjepana Vukčića Kosače, nego i rođak njegov. To se odnosi na udaju Barbare Celjske, nećakinje grofa Urliha, za hercegovog drugog sina Vlatka. Ta je Barbara Vlatkova prva žena.⁵⁴

Na nagovor Urliha Celjskog herceg Stjepan je dobio od ugarsko-hrvatskog kralja povelju kojom mu daruje grad Split, kako navodi kralj Tomaš u svome pismu. Međutim, to je više bila hercegovina iluzija i ta povelja nije nikad došla do izražaja. Herceg je time želio oponašati vojvodu Hrvoja. U njegovoj zamisli herceška titula grada Splita je spojiva s titulom bana Hrvata koju je htio dobiti preko Talovčevih sinova banovaca, a Tomaš naglašava da je herceg dobio grad Split samo da bi više zagrijao Mlečane na savez protiv grofa Urliha Celjskog.

X. *Povelja kralja Stjepana Tomaševića Dubrovniku 1461. (23. XI.)*. Najveću i najpraktičniju pomoć protiv Turaka očekivao je kralj Stjepan Tomašević od pape Pija II., prijatelja i zaštitnika njegova oca i njega samog. Stoga 1461. odasla papi dva ugledna starca da mu u njegovo ime prikažu sve jade i nezavidni položaj bosanskog kraljevstva. Poslanici doista proročkim duhom izložiše papi stanje u kojem se nalazila Bosna i okolne zemlje. Papa uoči opasnost za Bosnu pa odgovori poslanicima da krunu, koja je već gotova, ne može poslati bosanskom kralju bez dopuštenja ugarskog kralja kome pripada kruniti bosanske kraljeve, a Tomašević se treba izmiriti s ugarskim kraljem Matijašem. Po takvu naputku Tomašević se izmiri s maćehom kraljicom Katarinom i njezinim ocem hercegom Stjepanom Kosačom, koji u znak iskrenog pomirenja dođe u rujnu navedene godine u posjet kraljevskom gradu Bobovcu. Tom su se prilikom oko kralja i hercega sakupile i druge bosansko-humske velmože. Bio je tu i kraljev stric, bivši "kralj" Radivoj kojemu je

⁵³ Napretkova POVIJEST, str. 534.

⁵⁴ L. THALLOCY, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*. München und Leipzig 1914, str. 177-180.

oprostena njegova nevjera, te mu Stjepan Tomašević iskaza veliku zahvalnost za kasnije zasluge i 18. rujna 1461. izda ispravu, kojom mu uz mnogo inog darova Podmilačje s obje strane Vrbasa te u Jajcu i Jezeru kuće i mlinove, vrtove i vinograde.⁵⁵

Bez obzira što papa nije stigao dobiti pristanak ugarskog kralja, njegovi poslanici stigoše u Bosnu s krunom i u papino ime krajem listopada ili početkom studenoga 1461., najvjerojatnije u Jajcu, svečano okruniše Stjepana Tomaševića za bosanskog kralja. Na krunidbi doduše nije bilo hercega Stjepana, ali su ga zastupali njegovi velmože na čelu sa sinom mu Vlatkom. V. Klaić pretpostavlja da je među papinim legatima na krunjenju bio i ninski biskup Božo kojemu papa 5. studenoga te godine nalaže navještanje križarske vojne u Bosni protiv Turaka. Papa također 7. studenoga proglasi zaštitnikom bosanskog kraljevstva sv. Grgura Čudotvorca, te istog dana podijeli oprost svima koji posjete crkvu sv. Marije u Jajcu, u kojoj se tada, prema izvješću kralja Stjepana, nalazilo tijelo sv. Luke. Uz papine legatice u Jajcu se sleglo mnoštvo svijeta i velmoža, među kojima i dubrovački poslanici vitez knez Jaketa Gundulić i knez Paladin Lukarević s darovima i pozdravima grada i općine Dubrovnika, moleći kralja da im potvrdi isprave njegovih prethodnika.

Na to im kralj izda u Jajcu 23. studenoga iste 1461. povelju u kojoj doista, u dogovoru i pristankom svoje vlastele i velmoža, potvrdi listine i povelje svojih prethodnika s postojećim povlasticama, potvrdivši im ovom prilikom posjedovanje Primorja od Konavala do Budve, i same Konavle sa svim granicama i kotarima. Zauzvrat se dubrovački poklisari obvezaše u ime cijelog Dubrovnika i dubrovačke općine kralju davati dohodak u iznosu od dvije tisuće perpera dubrovačkog novca. Dohodak je imao biti isplaćivan na dan sv. Demetrija, pa je po tome još prije ove Tomaševićeve isprave nazvan *dmitrovdanski dohodak*. Istom se prilikom dubrovački poslanici obvezaše da će uz dvije tisuće perpera Dubrovnik na dan sv. Vlaha (Blaža) davati još petsto perpera, prema zakonu i uvjetima koje su već prije davali Tomaševićevim prethodnicima. Kralj obećava Dubrovčanima da njihovi trgovci i sluge mogu iz Bosne iznositi *bolano* srebro i da im ga carinici neće oduzimati. Ako se kod kojeg trgovca ili njegova sluge nađe *nebolanog* srebra, to će mu se oduzeti ali i u tom slučaju *bolano* se neće uzimati. Za to i za sve druge sporove kralj tom ispravom jamči pravedno sudovanje i poštenu nadoknadu oštećenima. Za sve navedeno svjedoci su kraljeve velmože koje su dužne sprovoditi njegove odredbe. U ispravi su navedeni ovim redoslijedom: vojvoda Petar Pavlović, vojvoda Tvrtko Kovačević, vojvoda Pavao Klešić, vojvoda Ivaniš Vlatković, vojvoda Pavao Čubretić, vojvoda Vukić Tihčinović, vojvoda Ivan Šantić, Vojvoda Vladislav Vukčić, knez Vladislav Vuković i knez Marko Dragišić. Dakle svi oni u čijim su oblastima Dubrovčani trgovali. Kraljeve odredbe jamče skupa s navedenima i njihova braća. Od strane kraljevskog dvora svjedocima se pridružuje dvorski pristav knez Radoje Vladimirić s braćom. Sa svoje strane kralj se prvi zaklinje na Evanđelje i križ, pa onda velmože da će obdržavati obećano u ispravi. Uz to je isprava pečaćena kraljevim velikim visećim dvostranim pečatom i potpisana od samog kralja.

⁵⁵ Napretkova POVIJEST, str. 557-558.

XI. *Povelja kralja Tomaševića Dubrovčanima 1461. (25. XI.)*. Nakon opširne povelje, pod brojem X, dva dana kasnije kralj Tomašević se ukratko obvezuje knezu, vlasteli i svoj dubrovačkoj općini vratiti dug srebra koje je njegov pokojni otac kralj Tomaš posudio. Od trista i pet litara i osam unči srebra Tomaš im je preko trgovaca platio sto litara. Ostatak od dvjesta i pet litara i osam unči njegov sin Stjepan izdanom ispravom obećava platiti iz svoje komore

XII. *Povelja kralja Tomaševića podanicima 1461. (25. XI.)*. Ta je isprava izdana u seriji od pet sačuvanih isprava izdanih Dubrovniku, odnosno u svezi Dubrovnika i njegovih trgovaca. Svojom namjenom je mogla slijediti iza one koja je izdana 23. studenoga te godine ili pak poslije sve četiri isprave upućene Dubrovniku, odudarajući od te serije smislom svoga sadržaja. Naime, uza sva već dana pusta obećanja i sigurnosti dubrovačkim trgovcima u toj ispravi kralj apelira na svoje podanike da ne ometaju Dubrovčane u njihovim poslovima. Izgleda da je Dubrovčanima već tada bilo jasno da svoja dobra moraju povući iz Bosne zbog nadolazećeg rata. Zbog toga je, uza sve ostalo, u Bosni zavlдалo negativno raspoloženje prema Dubrovčanima pri čemu je popustilo poštovanje reda i zakonitosti. Rezultati toga će se pokazati već sljedeće godine.

XIII. *Povelja kralja Tomaševića Dubrovčanima 1461. (25. XI.)*. Ta je isprava u svezi s prethodnom drugom koja govori o dugovanju srebra Dubrovčanima, pa je vjerojatno slijedila prije ili poslije te. Neobično je da su datirane istim datumom, iako govore o istom predmetu. U potonjoj se, o kojoj je riječ, pokazuje da je prije kralja Tomaša već kralj Tvrtko II. bio u dugu dubrovačkim trgovcima. Dugove njih dvojice ispašta kralj Stjepan Tomašević.

XIV. *Povelja kralja Tomaševića iz 1461. (25. XI.)*. U seriji od četiri isprave izdane Dubrovniku i tu su ispravu zatražili od kralja dubrovački poklisari vitez knez Jaketa Gundulić i knez Paladin Lukarević. Ovom prilikom kralj im ispravom dozvoljava da dubrovački novac može slobodno kolati po Bosni, kako je to nekoć bilo.

XV. *Pismo kralja Tomaševića papi Piju II. 1462.* To je pismo kralj Stjepana Tomaševića (1461.-1463.) jedan od zadnjih njegovih vapaja za pomoć protiv Turaka za koje se očekivalo da mogu svakog časa zauzeti cijelu Bosnu. Kralj je najviše očekivao pomoći od pape Pija II. (1458.-1464.) koji je i njegova oca kralja Tomaša pomogao i bio mu prijatelj. Stoga mu kralj Stjepan Tomašević posla poslanstvo u svojstvu dvaju staraca iz Bosne da mu u njegovo ime pokažu stanje bosanske države pred pad pod Turke. Poslanici su nosili sa sobom kraljevo pismo u kojem se govori da je bosanski kralj obaviješten da je turski car Muhamed (sultan Mehmed II.) odlučio dogodine pokoriti Bosnu. Bosna mu se nije sposobna sama oduprijeti pa je stoga tražena pomoć od Ugarske, Venecije i Jurja Kastriotića (Skender bega) i, ovim pismom preko poslanika, bosanski kralj traži pomoć i od pape, ističući da ne očekuje od pape "zlatna brda", ali mu pred njegovim neprijateljem

puno znači papina pomoć. Bošnjaci će se time ohrabriti, a to će potaknuti i druge da im pomognu, pa se ni Turci neće tako lako usuditi napasti Bosnu koja obiluje neprohodnim klancima i takoreći neosvojivim tvrđavama koje štite bosansko kraljevstvo. Nadalje kralj Stjepan Tomašević navodi da je Pio prethodnik papa Eugen (IV.) ponudio krunu njegovom ocu (kralju Tomašu) i htio osnovati u Bosni više biskupija. Kralj Tomaš je to odbio jer je tek bio primio katoličanstvo pa se pobojavao da ne izazove Turke, a osim toga u Bosni je tada bilo mnogo heretika i manihejaca koji su predstavljali stalnu opasnost po širenje katoličanstva. Sam kralj Stjepan Tomašević u ovom pismu navodi za sebe da je kao dijete kršten, da je učio "latinsku knjigu" i da je uvjereni katolik pa se ne plaši onoga čega se plašio njegov otac. Stoga, u pismu, traži za sebe ponudenu krunu i biskupe za osnivanje bosanskih biskupija, što će pak biti znak da će ga papa Pio II. pomoći. To će mu dići ugled i pouzdanje pred podanicima, a strah pred neprijateljima. Nadalje kralj u pismu navodi kako je papa Pio II. naredio da se u Dalmaciji sakupi oružje za križarsku vojnu u Bosni za vrijeme njegovog oca kralja Tomaša, ali su ga Mlečani zadržali i nisu dopustili da dođe u Bosnu. U ovom pismu kralj traži da se to oružje preda njemu, tim više što su i Mlečani izmijenili mišljenje prema Turcima i, kako se priča, nakanili su navijestiti rat Turcima. Također kralj moli papu da pošalje poslanike u Ugarsku koji će obrazložiti njegovu stvar ugarskom kralju i nagovoriti ga da se skupa s bosanskom vojskom odupre Turcima. Jedino se tako združenim silama Bosna može spasiti. U protivnom će propasti, jer su Turci u Bosni podigli nekoliko tvrđava, laskajući seljacima da će svatko biti slobodnjak ako pređe na tursku stranu. U tome imaju dosta uspjeha jer su seljaci naivni i vjeruju da će ta sloboda stvarno dugo trajati. Tim varanjem mnoštvo će se kmetova odmetnuti od njega (bosanskog kralja), a time se neće ni vlastela dugo održati jer njihovi gradovi ostaju bez podanika i seljaka. Nadalje kralj navodi u pismu da se sultan Mehmed (II.) neće zadovoljiti samo s Bosnom nego će napasti Ugarsku i Dalmaciju, koja je pod Mlečanima, a da će preko Kranjske i Istre napasti Italiju koju želi osvojiti. Odatle će lako i na Rim udariti pa će tako pasti cijelo zapadno rimsko carstvo pod Turčina kao što je nedavno palo istočno rimsko. Bosna im je najprikladnija zemlja za ta osvajanja, a iza Bosne će osjetiti buru Ugarska i Venecija pa Italija i drugi. Kralj napominje papi da mu to javlja da ne bi poslije rekao da ga je bosanski kralj izdao neobavijestivši ga o događajima. *"Moj je otac tvome predčasniku Nikoli i Mlečanima proricao udes, koji će zadesiti Carigrad, i nije mu se vjerovalo. Kršćanstvo je zato na svoju veliku štetu izgubilo carski grad, stolicu patrijarhije i stup Grčke. Sada ja za sebe proričem, ako mi vjerujete i pomognete, spasit ću se, inače ću propasti i moja će propast povući za sobom mnoge druge"*, završava kralj Stjepan Tomašević poruku papi Piju II.

Iz kasnijih se zbivanja zna da se prognoza bosanskog kralja Stjepana Tomaševića skoro u potpunosti obistinila i da se moglo dogoditi da Turci osvoje cijelu zapadnu Europu. Papa Pio II. se doista odazvao vapaju bosanskog kralja i pomogao mu poslavši mu čak legata s krunom, ali je to sve bilo malo u odnosu na stalno rastuću tursku moć. Bosanski susjedi Venecija i Ugarska nisu u tim događajima ozbiljno shvatili opasnost od Turaka, odnosno Venecija je imala svoje egoistične interese sklopivši s Turcima povoljan

ugovor o trgovini, a u samoj Ugarskoj su postojale nutarnje trzavice i sposobnost da se odupre Turcima. Čak se i papi Piju II. prigovaralo da je povrijedio pravo ugarsko-hrvatskog kralja poslavši krunu bosanskom kralju.

U pismu spomenuti prethodnik pape Pija II. Eugen jest dotični papa Eugen IV. (1441.-1447.), Venecijanac, koji nije direktni Piov prethodnik. Također spomenuti Piov preteča papa Nikola, koji je pomogao kralja Tomaša protiv Turaka, jest dotični papa Nikola V. (1447.-1445.) iz Sarzana, koji također nije neposredni prethodnik pape Pija II.

Izraženo mletačko opiranje križarskoj vojni u Bosni protiv heretika i Turaka, koju je papa pokrenuo u vrijeme kralja Tomaša, odraz je povoljno sklopljenog ugovora između Venecije i Turaka po kojem su mletački trgovci slobodno mogli trgovati po cijelom turskom teritoriju, a i bojazan da se to oružje ne upotrijebi i protiv nje same, jer je mletačka vlada znala da je na prijevaru dobila dosta hrvatskog teritorija na kojeg su bosanski vladari računali da njima s pravom pripada, iako su Mlečani istovremeno imali dobre odnose s bosanskim kraljem kako se vidi i iz samih isprava.

Milko Brković: DOCUMENTS OF BOSNIAN RULERS ISSUED IN JAJCE

Summary

Samples of Bosnian Medieval documents which have been preserve show that the Bosnian rulers in Jajce issued documents during more than a half of a century (1411-1462). The documents of these rulers were generally written in the Bosnian script (Croatian Cyrillic alphabet) in Croatian and a few in Latin while in the case under discussion eight documents in Jajce were written in Latin and seven in Croatian (Bosnian script). Either in Cyrillic or Latin alphabet, fifteen documents written and issued in Jajce have survived down to our own days. Under this number we are only considering documents in the narrow sense of the word, that is charters and letters, while their number is much greater if we used the broader definition (certificates, rescripts, decisions, wills and similar mannrs). The author takes into account only documents in the narrow sense of the word. In chronological order, we are dealing with the following documents: the letter of duke Hrvoje to the Split municipality from 1411 (April 27; his charter to his wife Jelena for the houses in Dubrovnik, the city of Kotor and the Vrbanja parish in 1412 (April 2); his letter to queen Barbara in 1413; two charters of king Tomaš to the Venitians, one in 1442 (April 15) and the other in 1450 (October 24); one charter to the people of Dubrovnik in 1456 (January 7) and three letter also in 1456 of which one was sent to Ivan Kaprištran (March 3) and two to the Venetians (June 3); the five charters of king Stjepan Tomašević to the people of Dubrovnik dating from 1461, of which one dates from November 23 and four from November 25; and a letter to Pope Pio II in 1462. It is obvious that most of the documents are international in character.